Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 5. **September 1932.**

GEBOORTEREGELING ALS THEOLOGISCH PROBLEEM IN ONZEN TIJD

door

Ds. TH. DELLEMAN te Aalten.

I.

De bedoeling van dit artikel is geen andere, dan eenige oriënteering te geven in de theologische literatuur rondom het genoemde onderwerp en een proeve van principieele behandeling te bieden, welke beheerscht wordt door de gereformeerde beginselen omtrent het huwelijk in het vorig artikel kort weergegeven.

In de Reformatie (XII, 20) schreef Ds. Schilder: Er kunnen m. i. gevallen zijn, waarin beperking van het getal der kinderen gewenscht, ja geboden is. Dan zijn er wegen te bewandelen, die ik niet nader behoef aan te duiden, omdat ik als theoloog één van die wegen zie aangegeven in het vigeerende formulier voor kerkelijke huwelijksbevestiging, en voorts — voor wat eventueel geoorloofde andere wegen zou betreffen — mij goed ervan bewust meen te zijn, dat het dwaasheid is, indien òf een gereformeerd theoloog, òf een gereformeerd medicus op zijn ééntje zich zou wagen aan een concept-ontwerp voor wat in dezen de wet van God beveelt en verbiedt".

Ik hoop me dan ook voor deze dwaasheid te wachten en wil alleen trachten een begin te maken met de zoo noodige behandeling van dit vraagstuk vanuit godsdienstig en ethisch

oogpunt. Daarbij zal ik me beperken tot één punt of nl. in het algemeen geboorteregeling geoorloofd is zonder onthouding van geslachtsgemeenschap.

Ik spreek van geboorteregeling en niet van geboortebeperking.

In het laatste woord zit iets afwerends, het is te negatief; geboorteregeling is positiever en heeft ook niet de bijsmaak van het afweren van den kinderzegen. Hierin ligt opgesloten, dat de gehuwden zich van te voren welbewust rekenschap geven van de bevruchtende werking der geslachtsdaad, zoodat een eventueele bevruchting geen onaangename, ongewenschte verrassing voor hen is.

Geboorteregeling zie ik liggen tusschen twee uitersten.

Aan den eenen kant staan zij, die een zoo groot mogelijk aantal kinderen verwekken, gelijk bij de Oostersche Joden, die geslachtelijke onthouding ontoelaatbaar achten. [1])

En aan den anderen kant de Neo-Malthusianen, die met alle kracht het krijgen van kinderen tegengaan. [2])

Daar tusschen in ligt de opvatting, waarbij de kinderzegen ten volle geëerd wordt, maar men zich verplicht acht, om niet aanstonds na de geboorte van een kind, weer de mogelijkheid van een nieuwe bevruchting te scheppen. Inzonderheid om de krachten der vrouw niet uit te putten wenscht men, dat de zwangerschappen niet te snel op elkaar zullen volgen, en men acht het een misbruik van de leer der Voorzienigheid, wanneer Christenen de uitkomst der geslachtsgemeenschap zonder meer aan God overlaten.

Schonende Liebe verlangt aber auch nach der Höchst-

---

[1]) Van de Velde: De vruchtbaarheid van het huwelijk bl. 44.
Zie verder aanteekening II na het slotartikel in een volgend no.

[2]) Het is niet mijn bedoeling over het Neo-Malthusianisme te schrijven, maar alleen over de individueele toepassing der voorbehoedmiddelen. Sommigen als Mr. A. de Graaf maken dit onderscheid niet (Strijd om het Huwelijk, bl. 73), anderen als Dr. C. J. Honig maken tusschen beide m. i. terecht een principieel onderscheid (Het Huwelijksprobleem, bl. 51).
Zie ook het artikel van A. Hymans in De Getuige (Febr. 1932).

leistung der Geburt eine Mindestpause von einem Jahre, ehe der Frau eine neue Schwangerschaft zugemutet werden darf. Das heiszt zwischen Geburt und Geburt müssen mindestens 2 Jahre liegen. Dies ist zu fordern, sowohl um der Mutter willen als auch um der kommenden neuen Kinder willen. Über diese Geburtenregelung verlangen die Verhältnisse ein besonderes Wort. Voraussetzung dafür ist der klare und unerschütterte Wille zum Kind. Es kann sich in unseren Zusammenhang nicht handeln um die Bewahrung der Mutter vor weiteren Kindern, sondern um ihre Schonung bis dem nächsten Kinde. Bewahrung der Mutter vor weiteren Kindern kommt nur in Frage bei Krankheit oder Siechtum der Mutter".

Mindestens zwei Jahre Pause zwischen Geburt und Geburt bedeutet mindestens ein Jahr zwischen Geburt und neuer Empfängnis, danach aber auch das Glaubende Wagnis des neuen Kindes. Dies neue Kind erscheint dann nicht mehr zufällig, sondern wird mit ganzen Willen und ganzer Liebe in Kraft und Freudigkeit *bewuszt* gezeugt. Heil diesen Kindern! [3])

Over den tijdsduur der pauze tusschen geboorte en geboorte zal vanzelf meeningsverschil mogelijk blijven, de eene vrouw is de andere niet. Tenslotte zal die tijdsbepaling aan ieders conscientie moeten worden overgelaten.

Overigens sluit ik me volkomen bij dezen gedachtegang aan.

Hiemee wordt een zekere regeling der geboorte in *ieder* huwelijk als zedelijke plicht gesteld. En komt dit vraagstuk niet alleen ten berde in bepaalde *gevallen*.

Reeds merkte Dr. B. Wielenga in zijn verklaring van het huwelijksformulier op, dat uit het bevel Gods tot vermenigvuldiging volstrekt niet voortvloeit, dat de mensch maar steeds zijn geslachtsdrift zou bevredigen, zoogenaamd de uitkomst aan God overlatend.

---

[3]) W. Schreiner. (De bekende schrijver van Wir Männer in der Ehe) Bausteine 60 Jrg. No. 8.

„Er is ook onder ons, wat we zouden kunnen noemen, een huwelijksfatalisme. Een misbruik maken van Gods ordinantie is er stellig ook wanneer er, ten koste van den welstand en de levenskracht der gehuwden, tot schade van den opbloei van het gezin, zonder ook nog eenigermate met de uitkomst te rekenen, in het huwelijk wordt saamgeleefd. Ons volk, dat, en terecht, tegen den eeuwgeest het getuigenis van den geest der waarheid opheft, steke hier de hand in eigen boezem. [4])

Tegen dit huwelijksfatalisme hebben de Wibauts terecht getoornd en het pleit gevoerd voor het begeerde kind.

Prof. Geesink handelt in zijn ethiek alleen over bepaalde gevallen, waarin tijdelijke of zelfs geheele onthouding in het huwelijk plicht is.

„Zoo bv. wanneer het leven der vrouw, als zij bijkans zonder tusschenpoozen moeder wordt, in gevaar komt. Ook wanneer er vrij groote zekerheid bestaat, dat een opnieuw moeder worden haar het leven zal kosten. De andere casus is deze : wanneer bij voortgezette geslachtsgemeenschap de mogelijkheid bestaat, dat er kinderen het leven wordt geschonken, door wier geboorte de ellende van het gezin, hetzij van een der beide ouders vermeerdert (armoede of krankheid). Dat Gen. 1 : 28 en 9 : 1 voor het menschelijk geslacht en niet voor het individu geldt en bovendien niet een gebod maar een zegen is, zagen we vroeger. Tegenover Luther : Gott macht die Kinder. Der wird sie auch wohl ernähren, mag herinnerd aan het woord van Höffding : Kinder werden ja doch nich ohne Wissen und Willen der Eltern erzeugt.

Men onderscheide hier tusschen zorgeloosheid en onbezorgdheid van de ouders. Er heerscht vaak een lichtzinnigheid, die zich met vroomheid dekt."

„Zoo staat dan op het standpunt der Christelijke zedeleer vast, dat er zeer zeker omstandigheden kunnen zijn, waarin op grond van zedelijke overwegingen op beperking

---

[4]) B. Wielenga. Ons huwelijksformulier, bl. 100.

van het getal der kinderen ja zelfs op het voorkomen van nieuwe geboorten moet aangedrongen." [5])

Met Schreiner geloof ik, dat er niet alleen in bepaalde gevallen, maar steeds geboorteregeling zal moeten zijn, al is er geen bepaalde voor ieder geldende tijdsduur te noemen. Er zijn huwelijken, waarin het gewone verloop der natuur beantwoordt aan de verlangens en krachten der echtgenooten. Maar bij de meeste huwelijken is dit niet zoo. De zonde heeft het geslachtsleven ontwricht. Het lichamelijk-liefdebegeeren is meestal veel sterker dan het verlangen naar of de bereidheid tot een nieuwe zwangerschap. Niet alleen bij den man, ook bij de vrouw. En dan is er het conflict, dat tot huwelijksnood kan leiden.

En die nood kan, gelijk thans vooral in Duitschland, een sterke exponent krijgen door sociale wantoestanden. „Wer wagt es, in den Ein- oder Zweizimmerwohnungen der Groszstädte den Eheleuten das Wort vom Gottvertrauen zu verkündigen und ihnen das Zeugungsgebot einzuschärfen? Sind sie schuldig, dann ist das ganze Volk, dann sind Kapital, Machine, Groszstadt, Kultur mit schuldig, die den Ehen solche „Heimat Schufen!" [6])

Over de sociale indicatie zal ik echter niet handelen, omdat het mij te doen is om het vraagstuk der geboorteregeling als zoodanig, dat even goed bestaat zonder economische ontwrichting.

De groote nood ligt in de ontwrichting van het geslachtelijk leven zelf. In de machtige drang van de geslachtsdrift, die steeds weer bevrediging eischt, in de moeiten der vrouw, waarmee ze kinderen verwacht, en in de smart, waarmee ze worden gebaard.

Bekend is het woord van Luther: Ob sie sich aber auch müde und zuletzt tot tragen, das schadet nicht, lasz nur tot

[5]) W. Geesink. Ethiek II, bl. 289.
[6]) P. Althaus. Ehe und Kinder, bl. 109.

tragen, sie sind drum da. Es ist besser kurz gesund, denn lange ungesund leben. [7])

Straks kom ik op dit citaat nog terug, want ik zou den grooten Hervormer onrecht aandoen, als ik naliet te vermelden hoe hoog hij het moederschap eerde.

In dit verband is het er me alleen om te doen, te laten voelen, dat wij toch in een anderen tijd leven, wat de waardeering der vrouw betreft. [8])

Daarbij komt, dat we in een tijd leven, waarin onthouding van geslachtsgemeenschap direct als ascese wordt gebrandmerkt. Boeken worden vol geschreven om den mensch een goede „techniek" der geslachtsdaad te leeren, om toch aan erotisch lustgevoel maar niets te verliezen. Ik wil allerminst het goede element in deze literatuur voorbijzien, want er is ook een huwelijksnood, welke te wijten is aan de onevenredigheid van het moment der volle geslachtsbevrediging bij man en vrouw, waardoor de laatste onbevredigd blijft. [9])

De krachtige positieve waardeering van het erotisch-sexueele treffen we overal aan, ook in de Christelijke literatuur (ten onzent o.a. Roose, Kohnstamm, Honig, Hymans). Er is in veler denken een afkeer gekomen van de eenzijdige „Geistesphilosophie" en een Wiederentdeckung des Menschen als leibseelisches Wesens. [10])

Bovendien kenmerkt onze tijd zich door een al meer terrein winnend moreel scepticisme en een al sterker wordende geest van a-moraliteit (zie het referaat van Dr. Brillenburg Wurth :

---

[7]) Martin Rade. Die Stellung des Christentums zum Geschlechtsleben bl. 55/6.

[8]) Wagner bv. wijst er op, hoe men in vroeger tijd „mit einer oft geradezu erstaunlichen Brutalität über das Sterben der Mutter im Kindbett hinwegging". Geburtenregelung enz., bl. 41.

[9]) Zie behalve bij Van de Velde, ook in de Verhandlungen des 41 Kongress für Innere Mission, de rede van Prof. Dr. med. Kirstein over Die heutige Ehenot und die Evangelische Sittlichkeit.

W. Schreiner e.a. wijzen hier eveneens op.

[10]) Fr. Heinemann. Neue Wege der Philosophie.

Het Christendom en de hedendaagsche moraal), zoodat het zich laat verstaan dat juist in onzen tijd dit vraagstuk zoo brandend is geworden, en er een huwelijksnood is ontstaan, waarin wij ons woord moeten spreken.

Hiermee ben ik gekomen tot het eigenlijke vraagpunt, en laat nu eerst volgen welk woord door Christenen in onzen tijd in die nood gesproken wordt.

II.

Tot nu toe antwoordde iedere Christelijke ethiek, dat het eenig geoorloofde middel, om een te vroege of levensgevaarlijke zwangerschap te voorkomen was de onthouding van geslachtsgemeenschap. Thans worden onderscheiden pogingen aangewend om als zoodanig ook te erkennen de door de medische wetenschap uitgevonden voorbehoedmiddelen waardoor geboorteregeling mogelijk is, zonder het offer der geslachtsgemeenschap.

A.

1. *De Roomsch-Katholieke beschouwing.* [11])

In zijn encycliek Casti Connubii heeft Paus Pius XI ook voor dezen tijd duidelijk en beslist de Roomsch-Katholieke leer van het huwelijk gehandhaafd en geboorteregeling door gebruik van anti-conceptioneele middelen als zonde veroordeeld.

„Zij ons eerste woord over het kind, dat velen een zware last van het huwelijk durven noemen en dat men naar hun raad met alle zorg uit het huwelijk moet weghouden, niet door eerbare onthouding die ook in het huwelijk met wederzijds goedvinden der echtgenooten geoorloofd is, maar door het verkeerd stellen van de natuurlijke daad."

Het krachtigste argument is hierbij, dat de huwelijksdaad gericht is op de voortbrenging van het kind, en het eigenlijke huwelijksdoel is kinderen te verwekken en op te voeden.

---

[11]) Zie aanteekening III, na het slotartikel in een volgend no.

Maar dit beginsel wordt door de Roomsche moraal niet ten volle gehandhaafd. Niet iedere geslachtsdaad behoeft de verwekking van een kind te beoogen. Niet onzedelijk wordt deze geacht, wanneer zelfs de uitgesproken bedoeling voorzit geen kind te verwekken. De Roomsche ethiek raadt immers die echtgenooten, welke de geslachtsgemeenschap niet wenschen na te laten of niet kunnen opgeven, maar toch om bepaalde redenen geen kind wenschen, aan, deze uit te oefenen in de zgn. „veilige periode", waarin de kans op bevruchting uitgesloten of gering is. [12])

Volgens de Roomsche kerk is geboorteregeling derhalve geoorloofd door middel van onthouding der geslachtsgemeenschap en voorts door deze gemeenschap te oefenen op dagen, waarin bevruchting niet tot stand kan komen, omdat het huwelijk niet alleen bedoelt de procreatie, maar o.a. ook dient om „de begeerlijkheid tot rust te brengen".

„Ook mag men niet zeggen, dat die echtgenooten handelen tegen de orde der natuur, die op rechtmatige en natuurlijke wijze gebruik maken van hun recht, al kan daaruit

---

[12]) Van de Velde ontkent beslist dat zulk „een veilige periode" in het algemeen valt aan te geven. Zie daar tegenover de studie van den R.-K. arts J. Smulders „De periodieke onthouding in het huwelijk", Methode : Ogino-Knaus. Volgens deze medici zijn de laatste elf dagen, die de eerstvolgende menstruatie voorafgaan, onvruchtbaar.

Smulders geeft de volgende samenvatting : „De menschheid is sinds 1930 in het bezit gekomen van een wetenschappelijke methode van periodieke onthouding in het huwelijk, welke op zuiver natuurlijken grondslag berust;

welke — mits onder medische voorlichting — individueel nauwkeurig kan worden toegepast;

welke — mits met juistheid voorgeschreven en met stiptheid opgevolgd — met zekerheid tot vermijding der conceptie voert;

en welke — mits om zwaarwichtige en grondige redenen aanvaard — zonder schade is voor de moreele physische en psychische gezondheid der beide echtgenooten en voor de gaafheid van het huwelijk zelf."

In dit geschrift is ook opgenomen een citaat uit een artikel van Prof. Mr. W. Duynstee C. S. S. R. over het Neo-Malth. en periodieke onthouding en een opstel van Dr. T. Heijmeyer over periodieke onthouding.

om natuurlijke *redenen van tijd*, of door een of andere onregelmatigheid, geen nieuw leven ontstaan." [13])

Bij Rome wordt derhalve de natuur als norm aanvaard en onder alle omstandigheden gehandhaafd dat geslachtsgemeenschap zijn zal de naturalis emissio veri seminis facta immediata in naturale vas muliebre, terwijl niet ontkend wordt, dat het zedelijk karakter der geslachtsdaad verloren gaat, als de bereidheid tot het kind afwezig is, en deze geschiedt met de vooropgezette bedoeling, dat zij tot geen bevruchting zal leiden.

Al kunnen wij dit niet aanvaarden, omdat het zwaartepunt daarmee verlegd wordt uit het innerlijke naar het uiterlijke, zoo komt ons toch de critiek van Van de Velde (Dl III bl. 26) en Brunner (a.w. bl. 626) onbillijk voor, als zij zeggen, dat dit een doorbreken is van het aan heel dit vraagstuk ten grondslag liggende beginsel.

Brunner voegt er nog aan toe : Die Katholische Geistlichkeit is aber über diese Konzession froh genug und gibt nun eifrig „Konzeptkalender" heraus. [14])

2. *Stockholm.* [15])

Onder de stellingen, welke te Stockholm werden aanvaard inzake het huwelijk, is er uiteraard ook een, welke gericht is op ons vraagstuk. Deze luidt : Afgedacht van uitzonderingsgevallen en onder verhoudingen van bizonderen aard, waarin zij zich over de beslissing van het individueele geweten geen oordeel aanmatigt, wijl dit alleen Gode in zijn heiligheid toekomt, verklaart zij de opzettelijke beperking der geboorten door voorbehoedmiddelen voor onsociaal en onchristelijk.

---

[13]) Encycliek Casti Connubii, bl. 28.
Dr. P. Heijmeyer S. J. Periodieke Onthouding, bl. 77/8.
Capellmann-Bergmann Pastoral Medizin.

[14]) Voor de ethische beoordeeling der periodieke onthouding zie men de genoemde artikelen van Duynstee en Heijmeyer ; voorts van evangelische zijde Th. Haug, Im Ringen um Reinheit und Reife, bl. 132.

[15]) Die Stockholmer Weltkirchen Konferenz. Ad. Deiszmann, bl. 70.

Wel gingen er bij de discussie andere stemmen op, maar deze werden ook weer bestreden. [16])

Rev. Norman B. Nash (U. S. A.) had bezwaar tegen de twee laatste zinnen van de aangehaalde uitspraak. Verneint man die Alternative des Präventivverkehrs, so bleibt für viele nur eine so harte Abstinenz, das dadurch die Ehe zu einer schweren Last und nicht nach dem Willen Gottes zur Freude und Kraftquelle wird.

Frau Oberin von Tiling (Duitschl.) daarentegen verklaarde: Die Geburtenverhindering musz von vornherein den Mädchen als eine Sünde gegen die Schöpfung bezeichnet werden.

Die Freude am Kind musz gestärkt werden. Die Kirche kann die Präventivmittel nicht sanktionnieren. [17])

3. *Anglikaansche beschouwingen.*

a. *De C. O. P. E. C.* [18])

In het desbetreffende rapport (bl. 150—162) wordt de kwestie als volgt gesteld: Christelijke artsen en predikanten worden dikwijls geraadpleegd door verloofde of gehuwde menschen op wier kuischheid niets valt aan te merken. Deze zeggen: Wij verlangen ons huwelijk tot een heilige zaak te maken; we weten dat dit alleen volkomen vervuld wordt, wanneer er kinderen komen; we wenschen de volle verantwoordelijkheid van het ouderschap te aanvaarden. Ter wille van onze kinderen moet er echter een tusschenruimte zijn tusschen hun geboorten en een grens aan hun getal. Mag onze huwelijksliefde zich niet uiten tenzij we gevoelen dat een kind kan geboren worden? Of mogen we het gebruik van wat voor ons het groote sacrament (d. i. de geslachts-

---

[16]) Deiszmann, bl. 286. Die Stockholmer Weltkirchenkonferenz.

[17]) Cf. Über Fragen der Ehe und Mutterschaft. Ergebnis von Beratungen in Kreisen evangelischer Frauen unter Leitung von Dr. Magdalene von Tiling. Een artikel in Aufgaben und Ziele. Jan. 1932.

[18]) Zie over deze conferentie in het vorig artikel de noot op bl. 74.

gemeenschap) van ons huwelijk is, behouden door middelen te gebruiken „to control conception".

In de commissie, die over deze kwestie rapporteerde was geen eenstemmigheid. Drie opvattingen kwamen daarbij naar voren.

A. Besliste ontkenning van de gestelde vraag. In geen geval gebruik van voorbehoedmiddelen. Dit gebruik staat niet op één lijn met het gebruik van andere kunstmiddelen ter regeling van het lichamelijk leven. Er is een ingeboren afkeer tegen deze mechaniseering van de intiemste menschelijke verrichting. Het geheele sexueele leven wordt daardoor verlaagd, de geest verliest zijn heerschappij.

B. Het gebruik van anti-conceptioneele middelen is door de H. Schrift niet beslist verboden. Er zijn gevallen mogelijk (uitzonderingen) waarin het gebruik onvermijdelijk schijnt. Zij weigeren te veroordeelen die gehuwden, welke er door de nood gedrongen toe overgaan, maar waarschuwen ernstig voor de groote gevaren en dringen aan om door Gods kracht te komen tot grooter zelftucht.

C. De derde groep aanvaardde het gebruik der voorbehoedmiddelen.

They maintain that the control of conception can not be comdemned as in itself wrong on any Christian ground, since physical acts cannot be judged apart from their motive ; and that in very many cases the true end of life, the service of God and of one's fellows, is best served by birth-control.

Zij willen allerminst ontkennen dat het eerste huwelijksdoel ligt in het ouderschap, maar meenen, dat dit doel door birth-control het best gediend wordt. Bovendien is de huwelijksgemeenschap uiting der huwelijksliefde.

Langen tijd van onthouding te eischen is een last te zwaar om te dragen. Onthouding maakt scheiding, en er kleven ernstige zedelijke en lichamelijke gevaren aan.

Zij ontkennen dat het gebruik der middelen leidt tot ver-

mindering der zelftucht. Ook meenen ze dat er niets onnatuurlijks in deze birth-control is.

De minderheid van Birmingham bleef, gelijk boven bleek, ook minderheid te Stockholm.

Dit is anders geworden op

b. de *Lambeth-conferentie.*

In het vorig artikel wees ik reeds breedvoerig op de uitspraak dezer conferentie [19]) waar met groote ernst opgekomen werd voor de hoogheid van het ouderschap, en aangedrongen werd op onthouding in geval beperking van het ouderschap dringend geboden schijnt, maar ook toegestaan werd, als er gegronde redenen van zedelijken aard zijn, die onthouding verbieden, tot het gebruik van voorbehoedmiddelen over te gaan. [20])

„Natuurlijk kunnen we hier geen volledige lijst geven van goede zedelijke redenen om zwangerschap te voorkomen. Maar we meenen te mogen zeggen, dat steeds de volgende grondstellingen moeten worden vastgehouden : Kinderen zijn het eerste doel van het verkeer, waartoe het huwelijk leidt. Getrouwde menschen zondigen als ze weigeren kinderen te hebben, die ze zouden kunnen opvoeden tot dienaren Gods en goede burgers van den Staat. Maar geslachtelijk verkeer heeft nog een tweede doel, in het natuurlijk sacrament van het huwelijk. Wanneer er gegronde redenen van zedelijken aard zijn, waardoor het ter wereld brengen van kinderen ongewenscht is, behoeft daaruit niet zonder meer te volgen, dat ook dat tweede doel moet vervallen, althans wanneer de noodige zelfbeheersching wordt betracht, en man en vrouw „in hun eigen hart ten volle verzekerd zijn."

„In alle aangelegenheden, die samenhangen met het sexueele leven, is het zoo heel gemakkelijk, zichzelf te be-

---

[19]) Het getuigenis der Chr. Kerk enz. bl. 130/1.

[20]) Dit besluit werd op de Lambethconferentie genomen met 195 tegen 67 stemmen. Het verzet, dat in Engeland aanstonds tegen deze uitspraak rees duurt nog steeds voort.

driegen. Laat niemand vergeten, dat ook in deze dingen Christus ons wekt tot den heldenmoed, waartoe Zijn kracht Zijn dienaren in staat stelt."

4. *Duitsch-Evangelische beschouwingen.*

Het standpunt der *Evangelische Arbeitskreis für Sexualethik* [21]). Op de eerste samenkomsten dezer kring 20/21 Oct. 1931 te Goslar werd de grundsätzliche Stellungnahme in 3 stellingen geformuleerd, waarbij zich 8 Einzelsätze aansloten.

In een tweede samenkomst (4—6 Jan. 1932) te *Berlijn*, werd heel het vraagstuk opnieuw „durchberaten", waarvan een ontwerp was gereed gemaakt door Dr. H. March en Dr. H. Wagner. Het resultaat dezer beraadslagingen is te vinden in de Leitsätze, welke gepubliceerd zijn in de „Christliche Volkswacht" [22]) No. 5, 1932.

Hieronder volgen enkele uitspraken.

Wir anerkennen die Geburtenregelung in irgend einer Form als unabweisbar, obschon wir uns bewusszt sind, dasz jede willentliche Kinderbeschränkung, auch wenn sie durch Enthaltsamkeit erreicht wird, Ausdruck unserer von Not und Sünde bestimmten Lage ist.

Als Weg zur Beschränkung der Kinderzahl ist für den glaubenden und verantwortungsbewuszten Menschen zunächst die Enthaltsamkeit vom Geschlechtlichen Umgang geboten. Der Geschlechtstrieb ist kein unbezähmbaren Naturtrieb wie Hunger und Durst. Es ist eine der Grosztaten des Christentums, die Menschheit vom dem Überdruck dieses Triebes befreit zu haben. Ohne echte „Ascese" sterben

---

[21]) Zie hierover het vorig artikel bl. 66.

Wie hierover meer inlichtingen wenscht kan ze bekomen bij Pastor Dr. H. Wagner, Hamburg 5, Rautenbergstr. 11.

Hadden wij in ons land ook zulk een kring!

[22]) Een abonnement op dit belangrijke tijdschrift, (uitgave van de Volkswacht-Bund) onder redactie van Pastor Dr. H. Wagner is het abonnementsgeld (5 R. M.) overwaard.

Menschen und Völker an ihrer Sexualität. Den Sinn für den leib-seelichen Wert der Enthaltsamheit auch in der Ehe zu wecken und den Glauben an die Möglichkeit dieser Haltung zu stärken, bleibt eine dauernde Aufgabe der christlichen Kirche.

Andererseits glauben wir, dasz Enthaltssamheit an und für sich nicht besser ist als geschlechtliche Gemeinschaft, die ebenfalls in Keuschheit geschehen kann und soll. Auch hat der geschlechtliche Verkehr nicht nur den Zweck der Kinderzeugung, er ist ebenso das Leibhaftigwerden der seelischen Gemeinschaft zweier Menschen verschiedenen Geschlechts. Durch den Willen des Schöpfers sind Liebesvereinigung und Zeugungsmöglichkeit auf das engste mit ein ander verbunden. Liegt in der willkürlichen Trennung van beiden ein unnatürlicher und schöpfungswirdiger Eingriff vor, so kann aus der andern Seite auch der dauernde Versicht auf Geschlechtliche Gemeinschaft in der Ehe zu einer Unnatur und Gefährdung der ehelichen Gemeinschaft führen. Ob angesichts dieser Lage auszer oder neben der Enthaltsamkeit *andere Methoden und Mittel der Empfängnisverhütung* in Anwendung gebracht werden dürfen, haben die Beteiligten in gegenseitiger Ubereinstimmung gewissenmäszig zu entscheiden. Sie sollen sich dabei ihrer Verantwortung bewuszt bleiben. Der geschlechtliche Verkehr ohne die Bereitschaft zum Kinde und die Möglichkeit der Zeugung entbehrt stets seiner letzten Tiefe.

Durch die Entdeckung und die Verbreitung der Empfängnisverhütenden Mittel ist die Gefahr einer Entleerung und Entseelung des geschlechtsliches Leben in's Ungemessene gestiegen. Was in bestimmten Fällen eine Hilfe in leiblicher und seelicher Not sein kann und darf, ist schon weithin zu einer Quelle der sittlichen und leiblichen Verderbnis geworden.

Die Kirche hat darüber zu wachen, dasz durch den Miszbrauch dieser Mittel, die an sich ein Ausdruck der Rationalisierung unserer Zeit sind, die Reinheit und Heiligkeit des geschlechtlichen Lebens nich verstört wird.

B.

Persoonlijke beschouwingen van enkele theologen.

Daar ik de opvatting van *Gray* reeds kort weergaf in het vorig artikel zal ik er nu niet meer op terugkomen. (Zie ook de Holl. vertaling van zijn boek 2e uitgaaf, bl. 136 en 137). Het meest principieel theologisch is dit vraagstuk in onzen tijd m. i. behandeld door de Duitsche predikanten Dr. H. Wagner en Th. Haug.

In zijn studie Geburtenregelung als theologisches Problem[23]) beziet Wagner dit vraagstuk in zijn samenhang met de structuur van de hedendaagsche rationaliseering der cultuur, welke ook tot rationaliseering van het geslachtsleven leidt.

Zoo beziet ook Prof. Dr. Julius Wolf (Berlijn) het vraagstuk.[24]) Ohne alle Zweifel leben wir jetzt „zwischen den Zeiten im Chaos des Übergangs, im Neben- und Durcheinander von Alten und Neuen. Ihre Genesis nach ist die Geburtencontrole unzweifelhaft ein „Neues". Principiell Neues läszt sich aber nur verstehen und erklären aus der gesamten Mentalität einer Zeit heraus als Bestandteil der Kulturentwicklung als Kulturwandel.

Diese Kulturwandlung ist die Verdrängung des Traditionellen duch das „Ipse fecit" des kritischen Verstandes, die Intellectualisierung und Rationalisierung des menschlichen Zusammenlebens in seiner ganzen Mannigfaltigkeit.

Ethisch bedeutet dies die Ablösung der Sitlichkeit der Sitte durch die auf sich sellbst gestellte Sitlichkeit die Ablösung der Autorität durch die Autonomie. *Von diesem Untergrund hebt sich die Geburtenkontrolle als individualisierte nur durch eigene Einsicht ermittelte und nur dem eigenen Gewissen unterstellte, eigenmächtige und selbstverantwort-*

---

[23]) Uitg. van het Institut für Sozialethik und Wissenschaft der Innere Mission an der Universität Berlin. (Leipzig) 1930.

[24]) Alfr. Vierkandt. Handwörterbuch der Sociologie, art. Bevölkerungsfrage.

liche Zeugung ab. Und damit als eine Art der Zeugung, die ohne Vorgang in der Weltgeschichte is.[25])

Welnu Dr. Wagner heeft, als ik het wel zie, een ernstige poging gedaan dit hedendaagsche cultuurgegeven theologisch te verwerken.[26])

Geen zucht naar een compromis of zedelijke laksheid drongen hem tot schrijven. Hij schreef in het besef van zijn verantwoordelijkheid voor zijn volk en uit groote zorg voor de plaats der Kerk in dezen nieuwen tijd. (bl. 28, 54)

Dit artikel zou te lang worden als ik het betoog van Dr. Wagner geheel naging en besprak, gelijk aanvankelijk mijn bedoeling was. Zijn specifiek Luthersch betoog (sterk argumenteeren uit de rechtvaardigmaking, zonder dat ernstig gezocht wordt naar verband met de heiligmaking) wordt ten slotte saamgebracht op het onderscheid tusschen *persoonlijke en ambtelijke ethiek.*[27])

Zooals de oorlog onder bepaalde omstandigheden zedelijk noodwendig, en daarom ook zedelijk te rechtvaardigen is, en dan het gebod „gij zult niet dooden" auszer Kraft wordt gezet — zoo is het ook met de geboorteregeling. „Es ist den Kampf der Lebenden gegen das herausdrängende Heer der Ungeborenen um die Erhaltung des Lebensraums (bl. 48). Hoogere waarden mogen in nood gered worden ten koste van lagere, in het geloof aan de schuldvergevende genade Gods.

Deze ethische grondregel wordt nu ook toegepast op het gebruik der voorbehoedmiddelen. Waar de middelen worden gebruikt is er Verletzung einer Ordnung. Störung eines

---

[25]) Cursiveering van mij (Th. D.)

[26]) Cf. Prof. Hellpach : Ob es uns gelingt diesen Rationalisierungsprozesz *ethisch* zu bewältigen, seine rechnenden Normen zu verantwortenden Normen zu läutern, davon wird die Zukunft des Abendlandes und die Zukunft der Kirche abhängen. (Th. Haug. Im Ringen um Reinheit und Reife, bl. 126).

[27]) Zie F. Troeltsch. Die Sociallehren der Chr. Kirchen und Gruppen bl. 562/63.

Lebensvorgangs, maar dit is ethisch gerechtvaardigd in de bovenaangegeven zin.

Ook Dr. Wagner maakt, de in de Duitsche huwelijksliteratuur bekende onderscheiding tusschen de zin der geslachtsgemeenschap (ons eerste huwelijksdoel: Liebesgemeinschaft) en het doel (ons tweede doel: Zeugungsgemeinschaft). „Die grundsätzliche und endgültige Trennung beider Vorgänge verdirbt, entleert, besudelt die Geschlechtsgemeinschaft. Ohne den grundsätzlichen Willen zum Kinde hat der Geschlechtsverkehr keinen Sinn und kein Recht. Damit is nun freilich nicht gesagt, dasz notwendigerweise mit jeder einzelnen Verbindung des bewuszte wille den möglichen Erfolg dieser Verbindung zu verwirklichen, verbunden sein musz. Wir glauben vielmehr, dasz da, wo die Grundsätzliche Entscheidung zugunsten des Kindes getroffen ist, und erst recht da, wo schon eine Reihe von Kindern vorhanden ist, Fälle eintreten können und tatsächlich in sehr groszen Zahl eintreten, wo die Trennung von Liebes- und Zeugungsgemeinschaft erforderlich werden kann und in dem vielfach bezeichneten Sinn deshalb sittlich ist. (bl. 53).

Th. Haug, die een geheele sexueele ethiek gaf in zijn Im Ringen um Reinheit und Reife [28]) neemt een geheel ander standpunt in dan Wagner. [29]) Hij acht het gebruik van voorbehoedmiddelen onvereenigbaar met het christelijk huwelijk (bl. 131), maar meent, dat thans het christelijk huwelijk in vele gevallen niet meer gehandhaafd kan worden, zoodat in die bepaalde gevallen noodgedrongen ook aan christelijke echtgenooten het gebruik van voorbehoedmiddelen moet worden toegestaan (bl. 158). Bij de zedelijke beoordeeling van dit gebruik neemt hij niet alleen motief en doel in beschouwing, maar ook de daad zelf.

Hij wijst er op, dat er is een „moeten zondigen" door de inklevende begeerlijkheid (Rom. 7 : 44 vv.) en meent, dat

---

28) Uitg. van Steinkopf in Stuttgart (1e druk 1930, 2e 1931).
29) Zie over dit verschil Haug a.w. bl. 169—171).

er ook zulk een dwang is, welke door omstandigheden buiten ons ontstaat. Hij licht dit uitvoerig toe en komt dan tot de conclusie : In das Gebiet der Sündigen müssen gehören auch die Sünden der Ehe von denen wie sprachen (het gebruik der voorbehoedmiddelen in bepaalde gevallen).

Tenslotte gaat hij ook ernstig in op de bedenkingen tegen zulk een standpunt, en eindigt zijn beschouwing over het gebruik der voorbehoedmiddelen met deze uitspraak : Wer die Sündenvergebung in ihre tiefen von Gott gewollten Wirkung sieht, der ist bewahrt vor Miszbrauch und Verzweiflung auch beim Sündigen müssen (bl. 181/2).

Op weer andere wijze benadert *Brunner* [30]) ons vraagstuk.

Ook Brunner betoogt met nadruk dat geslachtsgemeenschap en generatie schöpfungsmäszig bij elkaar behooren. *Daarmee is echter allerminst gezegd, wat zoo vaak door de Christelijke moraal als eisch gesteld is, dat het geslachtsverkeer er enkel en alleen om de generatie is en met het oog daarop moet plaats vinden.* Het geslachtsverkeer is door den Schepper niet alleen bedoeld als middel om kinderen te verwekken, maar tegelijk als *middel om de echtelijke liefde uit te drukken.* Tot het huwelijk behoort dat het vruchtbaar zij. Maar daarmee is niet gezegd, dat het tot een goed huwelijk behoort, onbegrensd vruchtbaar te zijn.

Scherp wordt dan, terecht, veroordeeld, dat velen in deze zaak alles overlaten aan het toeval, dat dan zonder meer als Goddelijke voorzienigheid wordt aangezien.

Komende tot het vraagstuk der geboorteregeling, wijst Brunner er op, dat dit niets nieuws is, alleen 't woord is nieuw en bepaalde methoden. Dan volgt een zeer merkwaardige uitspraak : Er ist wohl denkbar — und Beobachtungen bei Völkern auf primitiverer Kulturstufe deuten darauf hin —, dasz durch den Rhythmus von Zeugung, Geburt und Säuglingsstillung der Schöpfer einen rein natürlichen Mechanismus der Regulierung, d. h. der Verhinderung einer

---

[30]) Dat Gebot und die Ordnungen. Tübingen 1932.

allzugroszen Fruchtbarheit in die menschliche Konstitution hineingelegt hat. Dieser Mechanismus scheint durch eine gewisse physische Degeneration auszer Kraft gesetzt zu sein. Wie dem auch sei, so macht uns unser heutigen Kulturleben eine beträchtliche und, in jedem Fall, irgendwie „künstliche" oder „unnatürliche" Selbsthilfe zur Pflicht. (bl. 353/4).

Hieruit blijkt, dat voor Brunner de disharmonie niet zoozeer ligt in een te sterke neiging tot geslachtsgemeenschap als wel in te groote vruchtbaarheid. [31])

Daaruit volgt dan ook een zekere minachting voor de onthouding als middel ter geboorteregeling. Innereheliche Askese *mag* ein Weg sein ; aber er bedeutet eine furchtbare, für Leib und Seele gefährliche Vergewaltigung, einen Widerspruch gegen das Wort : was Gott zusammengefügt hat, das soll der Mensch nicht scheiden.

Wat dan ?

Volkomen terecht zegt Brunner, dat op deze vraag een bevredigend antwoord nog door niemand gegeven is en niet te geven is, daar we in een verstoorde scheppingsorde leven.

Geboorteregeling door anti-conceptioneele middelen is ook geen oplossing, evenmin als het maar overlaten aan het toeval en de onthouding.

Darum gibt es hier auch kein allgemeines Gesetz ; aber eben darum soll es auch keine prinzipielle Verpönung von Wegen geben, die zwar neu und sicher — wie die anderen auch — mit groszen Gefahren verbunden sind, aber doch schon jetzt von vielen in strengster Verantwortung vor Gott, und wenn nötig auch vor den Menschen, gegangen werden. (bl. 355)

Tenslotte noem ik nog *Wilhelm Schreiner,* die zich het eerst over deze kwestie schriftelijk uitsprak in zijn zeer belangrijk boek : Wir Männer in der Ehe (1927) : *In dem*

---

31) Van groot belang is in dit verband de studie van Smulders over de methode Ogino-Knaus, die een onvruchtbare periode aannemen. Zie boven.

Augenblick aber, wo auf diesem oder einem anderen Weg (n.l. hetzij door middel hetzij door onthouding) *der Ausschaltung der Empfängnis nicht mehr Not es ist, die nötigt, sondern Eigensucht sich einzuschleichen beginnt, wird er zu einer Belastung des Gewissens. Und dann soll er es auch.*

Jeder dieser Wege ist ein Wandeln über einen scharfen Grat. Bei jedem Schritte zur Seite, bei jedem Vergessen, dasz es ein Notweg ist, bei jedem nicht-mehr-ganz-Ernstnehmen seiner Gefahren droht der Abgrund.

Zwar vermag das Gewissen nicht nur durch Leichtnehmen einer Lage erweicht zu werden, sondern ebenso durch die Unmöglichkeit erhobener Erforderungen abzustumpfen. Aber was *hier* gefordert wird, *musz* gefordert werden : *das Bewusztsein des Wandelns auf gefährlichen Boden.*

Da lauert nicht nur die Gefahr der Entwertung des Andern zum mittel des Genusses, sondern auch die Gefahr, bei trotz aller Vorsicht erfolgter Empfängnis mit dem Gedanken der Tötung des keimenden Lebens zu spielen. Zwar ist diese letzte Gefahr genau so da, wenn gewollte Enthaltsamkeit in unbeherrschtem Augenblick versagte, und jene erste in jeder vorhanden, und zwar gerade in der kinderlosen keineswegs etwa in geringerem Masz. Aber auch hier bei all diesen Wegen *ist Sie da.* [32])

Er zijn echter ook in Duitschland, die met beslistheid het gebruik van voorbehoedmiddelen afwijzen.

Reeds noemde ik *Th. Haug,* die toch principieel anders tegenover het gebruik van voorbehoedmiddelen staat dan Brunner en Wagner. Verder wil ik nog noemen *Prof. Dr. P. Althaus* die een prachtig opstel schreef : Ehe und Kinder in Der Kampf um die Ehe. [33]) Althaus gaat van twee beginselen uit : 1) Het huwelijk is alleen dan den wil des Scheppers gehoorzaam en derhalve gezond, wanneer het met de bereidheid tot het kind wordt aangegaan en geleefd. 2) De „wil tot het kind" is alleen zoo lang den wil des

---

[32]) Wir Männer in der Ehe (bl. 114).

[33]) Uitg. E. Bertelsmann, Gütersloh 1929.

Scheppers gehoorzaam en daarin gezond, als hij samenstemt met het verlangen naar de algeheele persoonlijke gemeenschap van man en vrouw, dus als hij het „huwelijk" wil.

Wat ons land betreft is er van Christelijke zijde wel over het Neo-Malthusianisme geschreven, over herhaald moederschap en groote gezinnen, maar voorzoover mij bekend weinig over het onderwerp van dit artikel.

Ik vestig hier alleen de aandacht op een stelling, welke te vinden is achter het proefschrift van *Dr. J. v. d. Spek,* die het vorig jaar tot medisch doctor promoveerde. Deze stelling luidt als volgt:

„De christelijke wereld- en levensbeschouwing kan tegen het gebruik van anti-conceptioneele middelen, als zoodanig, geen wezenlijk bezwarend argument aanvoeren, wel tegen de geldigheid der motieven, die aangevoerd worden om het gebruik van deze middelen te rechtvaardigen".

Bij de verdediging van deze stelling sprak Dr. van der Spek nog uit, dat hij geen bezwaar kon zien tegen het gebruik, in een bepaald geval, van anti-conceptioneele middelen, „indien deze werden gebruikt onder biddend opzien tot God". (De Getuige van Febr. 1932).

Voorts noem ik nog *Mr. A. de Graaf,* (al is deze geen theoloog) die in „De strijd om het huwelijk" een prachtig opstel schreef over: Moderne oplossingen van het huwelijksprobleem, waarin hij zeer beslist tegen het gebruik van voorbehoedmiddelen positie kiest, daarbij uitgaande van het Schriftwoord: „wie zijn leven zal zoeken te behouden zal het verliezen, maar wie zijn leven zal zoeken te verliezen om Mijnentwil zal het behouden" (a.w. bl. 74).

Tenslotte vermeld ik nog *Prof. Geesink,* die in zijn ethiek alle gebruik van voorbehoedmiddelen als zonde tegen het eerste gebod veroordeelt. Op zijn argumentatie en het standpunt van Althaus kom ik nog terug in het laatste gedeelte van mijn artikel, dat te groot bleek te zijn om in dit no. in zijn geheel te worden opgenomen.

GEEN „NAPLEITEN", MAAR EEN TIJDIG WAARSCHUWEN

door

Dr. J. VAN LONKHUYZEN te Zierikzee.

Het verheugt mij in de discussie over mijn artikelen welke tevoren in dit tijdschrift verschenen, ook de stemmen van De Heraut en De Bazuin te hooren. Men schijnt wel liever blijkens sommige uitlatingen niet tot bespreking over te willen gaan en men neemt het dit Tijdschrift zelfs kwalijk, dat het mijn artikelen opnam (ik dacht altijd, dat het een eisch van ware wetenschap was om een zaak *van alle kanten* te bezien), maar men deed het dan toch. Daarvoor ben ik dankbaar.

Echter doet het mij leed, dat inzonderheid De Heraut, door de manier waarop de redacteur de zaak bespreekt, een vruchtbare discussie vrij wel onmogelijk maakt. Zal ik hem op den degen nemen, gelijk hij mij doet? Hij geeft er overvloedige gelegenheid toe. Zal ik iemand die meent met mij van meening te moeten verschillen met hoon en smaad overladen? In genoemde artikelen ware daarvoor verontschuldiging te vinden. Zal ik door handigheden en verkeerde voorstellingen mijn zaak zoeken te sterken? Ik vind er hier, helaas, onderscheidene voorbeelden voor [1]).

[1]) Behalve tal van verkeerde voorstellingen die ik later zal aanwijzen, moet ik er reeds hier op wijzen, dat de inhoud van de weinige regels om welker opname ik De Heraut verzocht en die door dat blad geweigerd werden, niet juist werd weergegeven in zijn „Naschrift" van 12 Juni. Ik klaagde niet over den *scherpen* toon van De Heraut (scherp zal ook ik soms zijn), maar ik schreef dat „de toon niet beantwoordde aan wat de Zaligmaker ons geleerd heeft", waarmee vanzelf bedoeld werd de gulden regel, dat ik met een ander alzoo handele als ik wil dat men met mij zou handelen. En ik schreef ook niet van „citaten die niet juist zijn" (Heraut t. a. p.), maar dat „U citaten aanhaalt die de zaak niet raken, of dat U ze iets anders laat zeggen, dan zij zeggen" d. i. er meer uithaalt, of iets anders uithaalt dan er in ligt. Zie het bewijs verder op. Waarom niet de beleefdheid om de paar regels te plaatsen?

Ik zal dit alles echter niet doen. Ik laat de wijze van bestrijding van De Heraut aan het oordeel van anderen over. Men kan zoo in de oogen van het eenvoudige volk wel iemand *„afmaken"*, maar *wetenschappelijk wint men er geen zier bij*. En juist op wetenschappelijk terrein moet de zaak uitgemaakt worden. Kan het, of kan het niet? Heeft een meerdere vergadering naar *ons* kerkrecht tot zulk een methode van tuchtoefening (afzetten van een kerkeraad) bevoegdheid, of niet? Dat is de vraag. Het is mij ook hierin om *waarheid* [2]) te doen. En deze ligt ergens op den bodem van ons geschil. We zullen deze alleen vinden als we naar elkander zoeken te luisteren met zelfverloochening (en ze wordt hier van mij vanwege de grievende persoonlijkheden [3]) in tamelijk groote mate geëischt) en elkanders argumenten met eerlijkheid wegen. Ik heb veel respect voor de dialectische gaven van den hoofdredacteur van De Heraut. Maar hij mag zich door die gaven niet laten *verleiden*, en wij mogen er ons niet door laten *misleiden*. Ieder onzer heeft advocaten hooren redeneeren en schermen met uitspraken en wetsartikelen, of vooral met *gedeelten* daarvan, of ook met z.g.n. beginselen, zoodat men op het eerste hooren zou zeggen: hij heeft gelijk.

---

[2]) Heb ik ten bewijze, dat het mij om *waarheid* te doen is niet herhaaldelijk mijn tegenstanders aan argumenten geholpen? Nog pas op twee nieuwe gevallen van zulk een afzetting gewezen? En hier is een derde: dat te Poortvliet door classis Tholen in de zaak van het „trouwdelict" van Ds. Paneel. Zie Kerkbode voor Schouwen en Duiveland, 25 Juni en 2 Juli 1932. Over de waarde er van zal ik in dit artikel nog spreken, behalve wat ik daarvan vroeger zeide.

[3]) Een voorbeeld uit vele. De Heraut heeft op de 5 of 6 bladzijden welke ik uit het Latijn van Hoornbeek en Voetius vertaalde een woord ontdekt dat ik verkeerd overzette. En zegt met meesterachtigheid en groote zekerheid: in de uitdrukking „una cum solo suo" beteekent solum hier „gebouw". Het zou dan moeten zijn dat ze: „tegelijk met hun kerkgebouw de vergadering verlieten". (Voetius spreekt van menschen die geëxcommuniceerd moesten worden en die dan „una cum solo suo coetum illum deserunt"). Hier „solum", dat zooals men weet in classiek Latijn *„bodem"* of *„grond"* beteekent, met „kerkgebouw" te vertalen, heeft aanmerkelijke bezwaren. Ten eerste zou de uitdrukking al een zeer

En dat men toch gevoelde : het is niet zoo ! Laat ons ridderlijk en fair strijden.

Daarom dient reeds aanstonds uitgesloten te worden de voorstelling alsof ik onze kerken ging „bezwadderen", al wil De Heraut zich dan ook genadiglijk niet zóó sterk uitlaten. (Heraut 12 Juni Naschrift). In een uitvoerige bespreking van de zaak in geding wees Rev. K. Fortuin uit Amerika, die mijn standpunt geheel blijkt te deelen, in Onze Toekomst [4]) er nog onlangs op, dat ik reeds in 1923 streed tegen deze methode van tuchtoefening. En toen deed ik het met instemming en steun der beide broeders die mij nu bestrijden. Kan ik het helpen, dat een Nederlandsche synode, onjuist geadviseerd, ter kwader ure in de vuurlijn ging staan ? En moet ik veranderen, *omdat zij veranderd zijn ?* En mij geen goede gronden bieden voor hun verandering ? En is een synode onfeilbaar ? Wijst niet dezelfde Petrus van Mastricht (op

---

zonderlinge manier zijn om te zeggen dat ze ook tegelijk de Kerk uitgingen. Ten andere : wat doet dat „suo" er dan bij ? Ten derde is het vrij duidelijk, dat als ze de kerk uitgaan ze de vergadering verlaten en omgekeerd. Bovendien komt het woord maar één of twee keer voor in een Charta uit de 11e en uit de 13e eeuw (welke Voetius wellicht nooit gezien heeft) waar het de *opstal* (gebouwen) op den grond beteekent. Ik stem toe, dat het een moeilijke uitdrukking is. Latinisten van reputatie in Amerika zoowel als hier te lande, aan wie ik vroeger en nu de uitdrukking toonde, zaten er mee. Niet du Cange maar Reinhold Klotz' Handwörterbuch (2 dln) geeft hier licht. Daaruit blijkt, dat het woord herhaaldelijk in goed Latijn voorkomt voor „bepaalde plaats", dus *plaats.* Zij verlieten niet alleen de plaats maar ook de vergadering.

Zoo dit — gelijk De Heraut (6 Mei 1932) schijnt te willen zeggen — tot toetssteen van iemands kennis van het Latijn moet dienen, dan geldt de conclusie beide partijen.

De taktiek van De Heraut niet alleen hier maar gedurig herhaald is duidelijk : *ik* weet het en hij weet er niets van ! Zoo wordt de opponent reeds aan het begin van het debat den lezers bespottelijk voorgesteld en afgemaakt.

Het bekende woord „privative" vertaalde ik immers herhaaldelijk juist, zie E. E. F. p. 27, 48, 56 e.a. Een correctiefout die wel te verklaren is.

[4]) Onze Toekomst 13 Jan. 1932.

Juist voor het afdrukken ontving ik het Zuid-Afrikaansche Tijdschrift

wien zij zich in deze zaak ten onrechte beroepen als ik zal aantoonen) op de bekende waarheid dat het recht eener synode is „niet onbepaald, onafhankelijk en onfeilbaar; derhalve moeten alle en allerlei besluiten vergeleken worden met de H. Schrift". — Dat is het wat ik ten aanzien van dit besluit (voor wat deze *methode* betreft) in de bespreking bezig ben te doen. Roept niet juist liefde voor onze kerken daartoe, daar zij immers alleen in den weg der waarheid begeeren te wandelen, en daarin wandelende op Gods gunst hebben te hopen? En hier ligt tevens het antwoord op de vraag: Waarom de strijd heropend? Het scheen alles voorbij en nu brengt gij weer onrust, waarom?" Hierom. 1e. Als ik ernstige afdwalingen zie mag ik niet zwijgen. Dan spreek ik. Opdat geen verkeerd beginsel ongemerkt binnensluipe. Dan heb ik tenminste gewaarschuwd. 2e. Door bespreking kan de *waarheid* aan den dag komen. Als eerlijk man wil ik de *waarheid* zien en wil ik overtuigd worden, maar als ik zie dat de voorgebrachte argumenten ijdel en spitsvondig zijn — *dan weet ik te meer dat ik de waarheid aan mijn zijde heb.* En dan mag ik te minder zwijgen. 3e. Men schept door stilzwijgen en door de conscienties niet wakker te schudden of wakker te houden een toestand waarbij een precedent als *norm aan-*

„vir bevordering van die Kalvinisme" *Die Wagtoring,* Junie 1932, Redaksie Prof. Dr. J. D. du Toit, Prof. J. A. du Plessis, Prof. Dr. C. J. H. de Wet, met vele vaste medewerkers. Dàt is *klare, gezonde* en *besliste* taal, die de broeders bij de recensie van mijn brochures schrijven. Ik betreur het met hen deze duidelijke Geref. kerkrechtelijke lijnen tegenover *Geref.* broeders te moeten verdedigen. Lijnen zóó duidelijk, dat een verdediging voor de Zuid-Afr. Calvinisten bijna een poging is „om een open deur in te slaan". En het smart mij met hen, dat de omstandigheden dit verdedigen der zuivere kerkrechtelijke beginselen noodig maken. Onze Geref. broeders in Nederland gelieven op dit getuigenis te letten.

Tegelijk ontving ik ook *Nieuwe Theol. Studiën,* Mei 1932. Red. Dr. A. van Veldhuizen. „Ik geloof dat hij gelijk heeft", zegt de recensent mijner brochure.

Beide tijdschriften zien in mijn schrijven *allerminst* een „bezwadderen" onzer Kerken. De verdedigers van Assen's kerkrecht mogen toezien. De waarheid *overwint toch.*

vaard wordt. Een precedent is met name voor het recht, en ook voor het kerkrecht een zeer ernstig ding. En hier gold het een zeer gewichtig precedent. De synode in kwestie besloot als *gedragslijn* aan te nemen de afzetting van kerkeraden. „Dan zullen de classes de kerkeraden terstond afzetten!" [5]) Door te zwijgen stemt men toe. 4e. Als er besluiten genomen worden die geen grond vinden in K. O., Belijdenis of Schrift of in den aard van ons foederatief kerkverband (laat staan tegen die allen in gaan) *dan weet niemand meer waar we aan toe zijn.* Dan zijn we onder de leuze van het „heil der kerken" of van „de Gereformeerde beginselen" op weg naar willekeur. Als ik breeder zal aantoonen. Het heil der kerken ligt in het *zich houden aan de saam gemaakte bepalingen.* En de Geref. beginselen liggen voor ons kerkelijk leven *in onze K. O. en Belijdenis* en in den aard van ons kerkverband en daarachter in *Gods Woord.* En niet *daarbuiten.* Zoo niet, dan weet ik niet meer, en dan weet *geen kerk* meer, wat te gebeuren staat. Dan staan we voor allerlei overrompelingen bloot. 5e. De door mij gewraakte methode van tuchtoefening leidt tot allerlei gevaarlijk inquisitoriaal onderzoek. Het éene moet het andere met zich brengen, als het éene kan dan moet het andere ook. Hoe moet men uitvinden welke leden in een besloten kerkeraadsvergadering vóór een voorstel b.v. om een besluit eener meerdere vergadering niet uit te voeren, stemden ? Hoe, als de vergadering in comité ging ? Hoe, als men besloot schriftelijk te stemmen? Toch maar afgaan op hetgeen deze of gene persoon verklapt? Op onofficieele mededeelingen toch maar een actie tegen iemand of tegen een college beginnen ? Het eene moet volgen uit het andere. Dat gaat niet alleen in tegen mijn besef van

---

[5]) Acta Assen 1926, art. 246.

Hoe wij *vóór* 1926 in zulke gevallen handelden zie men in Prof. Bouwman's brief, afgedrukt in E. E. F.

In rechts- of tucht-praktijk in eens voor onvoorbereiden kring of kerk van koers te veranderen is *ook niet zonder bedenking.* Behalve dan nog dat men een verkeerden koers insloeg.

de autonomie der plaatselijke kerk, maar ook tegen *mijn Protestantsch rechtsgevoel.* We landen op die wijze bij een moderne inquisitie, en haar methoden. Bij den weg door mij voorgestaan loopt de zaak heel anders. Dan reformeert de kerk *zichzelve.*

Wat ik dan wensch? Een schuldbelijdenis van een synode? Ik denk er niet aan. Elke synode staat voor zichzelf en als ze naar huis gaat is ze niet meer. Maar ik begeer *een inzien* van ons volk en van onze predikanten, *dat het den ingeslagen weg niet uit moet.* Opdat we door dit inzien waarborg hebben, dat we dien weg *niet weer* opgaan. Dan zal de wonde van gekrenkt rechtsbesef (ik spreek niet over de rechtmatigheid van de straf, maar over de methode van tuchtoefening, *over het beginsel dat in zulk een methode van tuchtoefening zich uitspreekt*), uitslijten. En weten we tegenover elkander waar we aan toe zijn. En krijgen we de rechte lijnen weer vóór ons.

Ik ga nu over tot een bespreking van de argumenten welke men voorgebracht heeft om de gewraakte methode van tuchtoefening te verdedigen. De Bazuin spreekt den wensch uit dat ik overtuigd moge zijn (Bazuin 8 Juli j.l.). Ik waardeer dien wensch en zeg er den redacteur dank voor. Als ook voor den toon van dat artikel; een toon die, zoo hij volgehouden wordt, ons verder kan brengen. Maar als ik *overtuigd* zal zijn dan zal dat toch moeten afhangen van de voorgebrachte *argumenten.* Men mag toch niet vragen, dat ik zal zeggen overtuigd te zijn, omdat zij het begeeren. Welnu dan, laat ons — *ik noodig ieder er toe uit* — met elkander de argumenten nagaan. Onderzoeken en niet napraten! Door dit laatste — door iemand van gezag *na te praten* — slopen in den regel de dwalingen in.

Ik ga de argumenten na aan de hand van de artikelen van De Heraut en zal die van De Bazuin daarbij invlechten.

In het eerste artikel van De Heraut ontmoet ik het verwijt van Independentisme aan mijn adres. Dit wordt bij tijd en wijze levendig gehouden door uitdrukkingen als „overhel-

lend naar". „met beide voeten staand op", „zich aandienend als Geref. kerkrecht, maar in waarheid enz.".

Dit verwijt raakt mij weinig. Ten eerste wordt het door de broeders zelve gedurig weersproken als zij mij verwijten zoo strikt te staan op de K. O.[6]) Iemand die onze K. O. met art. 31 daarin van goeder harte onderteekent zal zich niet warm voor een verwijt van Independentisme behoeven te maken. Maar bovendien hangt er bij zulk een verwijt alles van van af *wie het zegt*. De communist zal den radicaal-socialist conservatief schelden ; en deze weer op zijn beurt den gewonen S. D. A. P.-er, en deze weer den Vrijzinnig-Democraat, enz. Zoo zal de Roomsche den Anglicaan een Independent noemen, en deze weer de heeren van de Haagsche synode en deze weer ons. Dat zijn maar groote woorden en zeggen over de zaak zelf niets. De mogelijkheid bestaat (of is dat *onmogelijk?*) dat de heeren zelf *afgedreven* zijn. Zeker, het *schijnt* dan voor hen zoo, dat iemand op het land wegging, maar in waarheid dreven zij af. Zij stonden toch eenmaal waar ik nog sta.

En het argument: ,,heel de kerkengroep met ons en gij alleen, of met weinigen" geldt evenmin. Dat is meer gebeurd, dat de waarheid niet bij de meeste menschen lag. En daar ook is bij velen vaak ook te goed vertrouwen in de leiding van anderen. Terwijl de zaak toch misgaat. De geschiedenis — ook die der kerk — spreekt er van. (1816!)

In zijn tweede artikel brengt De Heraut mijn Hoornbeek-argument ter sprake en voegt daaraan zijn Petrus van Mastricht argument aan toe[7]).

Om met dit laatste te beginnen.

---

[6]) De Bazuin 3 Juni, De Heraut 29 Mei j.l.

[7]) De Heraut is zoo vriendelijk zijn lezers mee te deelen dat ik deze auteurs (Mastricht en Hoornbeek) „zelf niet bezit of bestudeer" (Heraut 24 April). Of „Hoornbeek niet in handen heb gehad" (t. a. p.) Hoornbeek *moesten we reeds bij prof. Rutgers voor ons doctoraal examen bestudeeren*, en Mastricht bezit ik *reeds meer dan 20 jaren*. En zag het er duchtig op na, aleer ik begon over dit onderwerp te schrijven.

Dit laatste argument moet zeggen — want daartoe wordt het immers genoemd, dat is de zaak waarover het gaat — dat de meerdere vergaderingen een Kerkeraad of meerderheid van ouderlingen en diakenen in een kerkeraad, kunnen afzetten. Petrus van Mastricht, zoo kondigt De Heraut dan met nadruk aan, verklaart in zijn Dogmatiek dat de macht der synodes bij de Gereformeerden niet is zooals de Independenten willen om slechts aan te raden, maar ook om met autoriteit op te treden. Natuurlijk, niemand onder ons die het tegen spreekt. Ook ik niet. En dan komt het woord dat het dan zeggen moet : „En wat Mastricht nu onder deze met autoriteit optredende macht der synode verstaat, verklaart hij daarna als hij zegt, dat ze ook „een oordeelende macht is, voorzoover ze met geestelijke straffen, vermaningen, excommunicaties en afzettingen uit het ambt handelt tegen ketters, diegenen die ergernis geven en die hardnekkig zijn". Zeker ! Maar — dit alles *zegt niets voor het geval in geding*. Deze plaats *raakt de kwestie niet*. Ten eerste zegt Mastricht hier nergens, dat hij spreekt over afzetting van ouderlingen en diakenen. Nog veel minder over de afzetting van een kerkeraad, of de *meerderheid* van de ambtsdragers. Petrus van Mastricht spreekt hier *in het algemeen over wat een synode zooal doen kan*. Dat blijkt uit de woorden zelve, dat blijkt verder uit het verband, en dat blijkt uit de 2 teksten (Matth. 18 : 15—20 ; I Cor. 15 : 4, 5) die hij hierbij aanhaalt *en die De Heraut bij dit citaat weglaat*. Zonder eenig bezwaar onderschrijf ik dan ook deze uitspraak van Mastricht. Zeker, synoden kunnen vermanen, ze kunnen ook afzetten (predikanten), en ze kunnen ook excommuniceeren (halsstarrige, kettersche gemeenten). Niets verplicht mij hier bij deze uitspraak van Mastricht aan iets anders te denken. Als afdoend *bewijs* is de plaats dus *niet het minste waard*. Ik ga verder. Hoewel Mastricht geheel niet van ouderlingen endiakenen spreekt en niemand mij dus verplichten kan hier aan hen te denken, toch wil ik *veronderstellender wijze* eens aannemen dat Mastricht bij dit „afzetten" *ook* gedacht heeft

aan ouderlingen en diakenen. Ook *dàn nog onderschrijf* ik zijn woorden. Zeker, een meerdere vergadering kan (in sommige gevallen!) ook ouderlingen en diakenen afzetten. Namelijk als deze zaken in den *wettigen* weg voor haar gebracht worden. En dat kan alleen als appèl tegen een beslissing naar art. 79 der K. O. genomen. Onze Kerkenorde kent maar *één weg* — men houde dit toch in zijn gedachten — om ouderlingen en diakenen af te zetten. Dat is met een genabuurde kerk, zooals in genoemd artikel bepaald wordt. En aangezien er van alle kerkelijke besluiten appèl op een meerdere vergadering mogelijk is (Art. 31 K. O.) — zoo kan de zaak langs dezen weg op de classis komen. En we zouden er geen bezwaar in hebben als zulk een classis, of bij verder appèl zulk een synode, dan c. q. zulk een ouderling of diaken afzette. Al zijn we het met De Heraut uit zijn vroegere periode (6 Mei 1923) eens, dat het correcter ware dat de classis of synode alleen uitsprak dat zulk een ouderling of diaken behoorde afgezet te worden, en aan den kerkeraad opdroeg hem aftezetten. Maar aangezien de *kerkeraad zelf* ter classis of synode tegenwoordig is — en *dus zelf die zaak meeverricht* — zoo zou men toch — al acht ik den evengenoemden weg juister — van geen principieel verschil kunnen spreken. De kerkeraad kan er zijn afgevaardigden opdracht voor geven, of ook niet, in elk *geval de kerkeraad doet zelf ter classis mee*. In plaats van met de genabuurde kerk doet hij het nu *met de classis* [8]). Maar ook zoo verondersteld *raakt dit de zaak in geding niet*. De kwestie waar het hier om gaat is niet die van een kerkeraad die een ouderling of diaken afzetten wil, maar *die zelf afgezet moet worden*. Een gansch andere kwestie, waar gansch andere beginselen in geding komen. Want zulk een kerkeraad noodigt geen gena-

[8]) Zoo kan ook zeer wel verstaan worden een uitdrukking van het Convent van Wezel dat ambtsdragers in de vergadering der classis afgezet zullen worden, waarop de Heraut wijst. (Heraut 19 Juni noot). De kerkeraad doet daar zelf aan mede.

buurde kerk uit, om zichzelf te doen vonnissen en dat vonnis te doen executeeren. En hij werkt daartoe ook — zoo de zaak langs anderen weg ter classis mocht komen — niet aan mee. Maar hij zal protesteeren. En ten slotte den band verbreken. En hij mag wel voorzichtig zijn met zijn beroep op de synode. Ter classis kan hij nog als hij ziet, dat het kwaad ten volle is besloten en als hij in zijn conscientie meent zich niet te moeten onderwerpen, het kerkverband verbreken, maar van de synode, waar hij alleen *indirect* tegenwoordig is, krijgt hij zijn vonnis thuis. Hij mag ook wel voorzichtig zijn met mede te werken aan de afvaardiging naar de synode, want dan geeft hij zich gevangen. Door de nu aangenomen methode wordt appelleeren op de synode op zijn minst zeer gevaarlijk.

Verder. Men kan ook niet zeggen, de zaak kan ter classis gebracht worden door de minderheid van den kerkeraad of door een protesteerend deel der gemeente. Ook dit *verandert aan de zaak geen zier*. Dan komt de classis wel voor de vraag te staan, wat te doen met den recalcitranten kerkeraad, maar daarin ligt nog niet uitgesproken, dat zij dan den weg van afzetting op moet. Men kan ook een anderen weg bewandelen. Bv. dien ik voorsta. Maar uw methode — zoo zegt men — wordt ook niet in de K. O. genoemd. Neen, maar de mijne volgt uit den aard van het kerkverband, van de Belijdenis en de H. S., de andere ligt er niet alleen niet in, maar is *daartegen* — art. 84 K. O., art. 28 Belijdenis. (Zie verder „In eigen rechte lijn").

Petrus van Mastricht spreekt van de zaak in geding *niet*. Ja, als het er op aankomt, zegt Petrus van Mastricht in het *verband* van deze door De Heraut aangehaalde doch voor ons geschil niets zeggende woorden *meer ten voordeele van mijn standpunt dan voor dat van mijn tegenstanders*. Want wat zegt hij aan het slot van de pagina vooratgaande aan die door De Heraut geciteerd ? Dit : „Ook neemt het recht van een grootere vergadering niet weg of vermindert niet de vrijheid en het gezag der kleinere vergaderingen ; bijvoor-

beeld het recht van een synode neemt niet weg of vermindert niet de vrijheid en het gezag van een classis, *noch een classis dat der kerkeraden* (cursiveering van mij v. L.), maar het bestiert alleen of volmaakt het" (a. w. p. 345). Let er op : de vrijheid en het recht, d. i. het gezag van een kerkeraad, kan niet door een classis worden vernietigd ! *Juist het omgekeerde van wat mijn opponenten zeggen.* En verder zeide ik reeds, dat Mastricht er aan herinnert, dat een synodaal besluit altijd met Gods Woord *vergeleken* moet worden. Ziedaar wat hij aan de broeders oplegt. Het recht voor het geincrimieerde besluit met *K. O., Belijdenis en H. Schrift en de beginselen daar uitgedrukt te bewijzen.* En er zich niet aftemaken met te zeggen : Het apostelconvent leert bindend gezag der meerdere vergadering. Dat stemmen we allen toe, maar gij moet bewijzen dat het DEZE METHODE van gezag over elkander leert. En dan daar aftrekken het sinds verdwenen apostolisch gezag, en bewijzen dat de kerken als gelijken naast elkaar zulk een methode van tucht met zulk een beginsel over elkander mogen uitoefenen.

Dat is het bewijs waar ik naar uitzie.

Met het Hoornbeek-citaat maakt De Heraut het nog erger. Om niet te zeggen ergerlijk. Het spijt mij dat ik dat zeggen moet. Maar oordeel zelf. Allereerst wordt mij verweten (Heraut 24 April), dat ik Hoornbeek uit een citaat in een ander kerkrechtelijk werk aanhaal. *Mag dat niet?* Mag ik niet citeeren uit een citaat en zeggen b.v. dat zegt blijkens De Visser's „Kerk en Staat" Rivet of Ryssenius of Utenbogert of wien ge noemen wilt ? Doen we dat niet elken dag ? De Heraut doet het nog in hetzelfde artikel inzake de confessie, en in een andere rubriek ettelijke malen. Dan zou alle wetenschap ophouden. Het komt er maar op aan *of het citaat juist* is of ook dat het uit zijn verband gerukt is. Hier was het uit een zeer lang citaat (een paar bladzijden) uit een werk, dat het Presbyteriaansche kerkrecht behandelt en juist dit citaat aanhaalt om een voornaam punt van verschil

te laten zien tusschen de Presbyterianen met hun subordinatie, hun „higher and lower courts", en de Gereformeerden in Nederland, alsook met de Independenten hier.

Ik heb erger gezien dan dit. Ziehier. De Heraut verklaarde in een artikel van *6 Mei 1923* (waarin hij ongeveer gelijk standpunt in deze kwestie inneemt als schrijver dezes) „dat Voetius klaarlijk zegt, (Pol. Ecc. t. I p. 225), dat de bestuursmacht aan een kerkeraad onttrokken kan worden maar, dat dit kan geschieden moet door de gemeente of haar trouw gebleven gedeelte" enz. Nu zegt diezelfde Herautschrijver dat hij dit zeide op grond van Rutgers' citaat van Voetius en nu zegt hij dat Rutgers verkeerd vertaald heeft. Toen (in 1923) deed De Heraut dus precies hetzelfde als het blad mij nu verwijt, hij citeerde Voetius uit Rutgers' citaat, *echter zonder dit er bij te zeggen.* Ik zeide het er nog bij van waar ik het citeerde. De Heraut deed het voorkomen alsof hij Voetius zelf aanhaalde, wat nu (Heraut 15 Mei 1932) — naar zijn zeggen — een valsch citaat van Voetius is!

Maar nu het Hoornbeek citaat. Hier is aan de zijde van De Heraut een voor mij geheel onbegrijpelijk onjuist lezen, ėn van wat Hoornbeek zegt ėn van wat ik zeg. Ook begrijp ik niet hoe een wetenschappelijk man zoo handelen kan.

Men ga het slechts na. De Heraut (24 April) deelt zijn lezers mee, dat ik zeg, dat ook Hoornbeek leert dat naar Geref. kerkrecht een synode „een kerkeraad niet mag excommuniceeren", „maar alleen hen uit het verband uitsluiten". Nu zijn hier in deze verkeerde voorstelling twee verwarringen. Het woord kerk wordt verwisseld met dat van kerkeraad. En een tegenstelling wordt gemaakt tusschen excommuniceeren en buiten het verband zetten, welke tegenstelling noch voor Hoornbeek noch voor mij bestaat. De Gereformeerden sluiten ook uit het kerkverband uit, zegt Hoornbeek. Alleen zij doen wat sterker, met autoriteit, en noemen dat: excommuniceeren [9]).

[9]) Men leze het citaat in E. E. F. p. 55—57. Of het slot in De Bazuin van 10 Juni. Met de slotzin er bij. De Bazuin vindt het merk-

En Hoornbeek wijst er op, dat in het geval van den onwilligen Rotterdamschen kerkeraad — DE KERK *geexcommuniceerd wordt.* Niet de kerkeraad afgezet. Inderdaad, dit citaat van Hoornbeek blijft een *locus classicus* voor mijn gevoelen. — Er blijkt uit, dat Hoornbeek dit uitsluiten, noem het zoo ge wilt excommuniceeren (al staat die excommunicatie in onzen tijd wel wat anders dan toen,) van een kerk wier kerkeraad een predikant, die afgezet behoorde te worden, niet afzetten wilde, wel *kent en juist acht.*

In Hoornbeek's betoog zit veel meer dan een enkel aantoonen, dat een synode excommunicatie-recht heeft. Dat ook. En dan nog alleen maar gaat het hier over de excommunicatie van een *kerk* (niet van een *kerkeraad*). Maar Hoornbeek zegt *niet* (en daar lette men op) : Wij zouden naar *ons* kerkrecht zulk een halstarrigen kerkeraad die weigerde zulk een predikant aftezetten (den Rotterdamschen kerkeraad) *eenvoudig zelf afgezet hebben.* Het was zijn plicht geweest dat te zeggen, als zoo iets naar ons Geref. *kerkrecht* (ik zeg niet naar de praktijk, maar naar *ons Geref. kerkrecht,* want daar heeft hij het over) bestond. Anders had hij ze *misleid.*

Dan had hij tegen de Independenten hier gezegd moeten hebben : ook kennen wij aan onze synoden de macht toe om kerkeraden aftezetten. Daar ging het hier immers juist over ; hij spreekt van een onjuiste voorstelling die zij zich maken van onze synoden en die zij met hun term „independent" willen uitdrukken.

Merkwaardig is, dat, naar de verklaring van De Heraut (t. a. p.), Hoornbeek in zijn voorstelling van ons kerkverband „misschien wel wat te eenzijdig de zaken behandelt". Dat zal wel zoo zijn in de oogen van De Heraut van nu ! *En dàt teekent het standpunt van De Heraut van nu !*

---

waardig dat ik dien laatsten zin niet noemde. Geheel niet merkwaardig, ik heb er niets op tegen. Evenmin als tegen Hoornbeek's geheele hoofdstuk over de Independenten. *Daar zit de knoop niet.*

En nu Voetius.

Voetius, die al meer een sphinx schijnt te worden in wiens aangezicht een ieder het zijne leest. En dat niet zonder reden, als ik straks zal aantoonen.

Mijn geachte opponenten komen, hoe getrouwelijk zij elkander ter zijde staan, ook met Voetius geen stap verder. En zullen, na het vlijtig onderzoek dat ze ingesteld hebben en het resultaat dat ze van dat onderzoek aan den dag brengen, dit waarschijnlijk nimmer doen. Om onderscheidene redenen. Zie hier.

Bijna alles wat ze uit Voetius ons voorleggen is dat de synodes *gezag* hebben. *Dàt is niet ontkend!* Evenmin is ontkend, dat dit gezag zich ook uitstrekken kan tot de particuliere huishouding van een plaatselijke kerk. Het komt er maar op aan *wat soort* gezag, en *wat soort* bemoeiing. Ook het vierde boek van Voetius Pol. Eccl. dat volgens een der vriendelijke onderstellingen van De Heraut voor mij gesloten bleef, daar ik maar in het eerste boek bleef zitten, en dat dan wonderbare bewijzen zou voorbrengen, geeft ze niet. Want als De Heraut het daaruit bewijzen zal, valt hij toch weer terug op dat eene zinnetje van *het eerste boek* (zie Heraut 15 Mei). En dat eene zinnetje uit het eerste boek dat zoo iets als mijne tegenstanders beweren, schijnt te bevatten — geeft hun evenmin grond. Om deze redenen.

Ten eerste. Toegegeven, dat Voetius in dat zinnetje[10]) toestemt dat een kerkeraad geexcommuniceerd kan worden en

[10]) Dat zinnetje wordt gevonden in een breed antwoord op de vraag: „Of een deel van de kerkelijke macht, ook zelfs de excommunicatie, ingeval van wanbeheer of van ongeneeselijk bederf aan de synodale vereeniging van kerken toegekend kan worden en door haar kan worden uitgeoefend. (Voetius a.w. I, p. 228). De algeheele zin waarin het zinnetje voorkomt luidt: „Verder moet dan geantwoord worden, dat de geheele kerkeraad met en voor het grootere deel van het volk, als dit weder tot bezinning mocht komen, formeel geexcommuniceerd worden kan, waaraan vorafgaat de regelende macht der synode, die tevens door hare afgevaardigden bij die plaatselijke kerk (die namelijk in dit geval van hare voorgangers is beroofd) het ontbrekende zal aanvullen."

dus nog veel meer afgezet kan worden. Maar vergeet dan niet, dat hij er in één adem bijvoegt — en waarom loopt De Heraut daarover heen ? — „met en voor het grootere deel van het volk als dit weder tot bezinning komt". Voetius heeft even tevoren reeds toegestemd, sprekende over de excommunicatie van een enkelen persoon over den kerkeraad heen, dat de synode regeling en praeformatie van zulk een vonnis tot excommunicatie kan maken *„maar dat niet de excommunicatie zelve aan de synode toe komt, maar dat de excommunicatie in formeelen zin aan de plaatselijke kerk toekomt, en haar gelaten moet".* (Cursiveering van mij v. L.) „Zooals blijkt uit I Cor. 5 en Matth. 18". Dan geldt nog veel meer dezelfde redeneering hier bij de excommunicatie van den kerkeraad. Het „voor en met de gemeente" is dus volstrekt niet maar een kennisgeving (Heraut 8 Mei), maar *zij doet het eigenlijke, de formeele daad,* zegt Voetius. Hoezeer daar hulp en directie van de synode aan moge voorafgaan. Juist wat wij steeds gezegd hebben.

Ten tweede. Daar staat bij Voetius zooveel tegenover om het op te vatten alsof de synode een kerkeraad afzetten kon. Lees heel het verband, hetzij in Voetius zelf of in vertaling E. E. F. p. 48—52. Doorlezen ! zeide dan ook Prof. Rutgers tot Dr. Kleyn die daar eveneens bij bleef staan. En in dat verband gaat Voetius er nader op in *waarom dat dit voor de gemeente geschieden moet.* Omdat : wie aanstelt de macht heeft weer aftezetten. Zoo is zijn antwoord. Het is duidelijk, zegt hij, dat naar onzen Catechismus (vr. 85 : „degenen die van de gemeente daartoe verordend zijn") de kerkeraad *door de gemeente* gekozen wordt, zij heeft het recht weer aftezetten[11]). Het is niet noodig hier nader in te gaan op de

[11]) Behalve de bovengeciteerde plaats even later nog eens over het excommuniceeren over een kerkeraad heen sprekende, zegt hij : „Niemand twijfelt er aan of het recht en de uitoefening van het gezag moeten aan de plaatselijke kerk onder de distincties genoemd ongeschonden worden gewaarborgd. (Voetius a.w. I p. 227, 228). De synoden mogen alleen

spotopmerkingen van De Heraut alsof daarmee art. 79 K. O. buiten werking gesteld wordt. Voetius, en dies ik sprekende over zijn citaat, handelde hier van het noodgeval dat algeheel bederf of wanbeheer in een gemeente gekomen waren. Waar die weg van art. 79 dus afgesneden was. Daar gaat het immers in heel het debat over.

Ten derde. Voetius heeft waar hij van zoo iets spreekt altijd de gemeente op het oog. Ook in het formulier dat hij

---

het directieve en formatieve van zulk een uitspraak maken, maar de zaak zelf geschiedt door de gemeente, d. i. de plaatselijke kerk. Hoeveel te meer moet dit dan gelden van een excommuniceeren van den kerkeraad! En hoor dan ook Voetius over het afzetten van een kerkeraad. Na onder qu. XXIII eerst gezegd te hebben dat het ambt geen inklevend goed is, maar weer kan ontnomen worden, zegt hij dan dat de gemeente die macht ontving om aan te stellen (Catech. vr. 85), dat zij deze weer kan ontnemen. En vervolgt: „De reden hiervoor is omdat door denzelfden door wien iets op wettige wijze in een kerk wordt opgedragen, t. w. door gezag te leggen op dezen of genen persoon, dat gezag op wettige wijze weer wordt ontnomen.

Nu is het de kerkelijke gemeente door wien wettelijke verkiezing van dezen of genen persoon de macht werd toegekend. Bijaldien de helpende macht der kerken die door den synodalen band met haar verbonden zijn hier niet te hulp wil of kan komen, moet de kerk zelve in geval van noodzakelijkheid dit alleen doen (dus zonder directie en praeformatie van een uitspraak van de synode v. L.) Indien dit zelfs niet kan (dat afzetten door de gemeente van haar kerkeraad met hulp van het kerkverband v. L.) dan scheide zij zich af van dien kerkeraad, of van die ouderlingen, zooals ten tijd der eerste reformatie en vooral ten tijde der oproerige Remonstrantsche partij in ons Nederland geschied is en wettig geschieden kon, als we aangetoond hebben in Desparata Causa Papatus." (a.w. I p. 228).

Dus immer: de synode leidt, regelt, de kerk of gemeente doet het. Mogelijk een geval van oproer als de gemeente niet kon handelen daargelaten, maar dat is dan ook gelijkstaand met uitzetten uit het verband, opzeggen van de vrede en de broederschap met volk en kerk.

Dat Rutgers in zijn vertaling van Voetius het woord „alleen" (*alleen* de gemeente heeft het recht) invoegt is nog niet zoo mis als De Heraut (15 Mei 1932) dit voorstelt. Het drukt *precies den geest en hoofdzaak van Voetius' betoog uit,* door Rutgers wel gevat.

mede maakte [12]) tot afzetting van de Remonstrantsche kerkeraden. De *gemeente moet er bij zijn.* Want zij doet de formeele daad. Ook hier ga ik niet breedvoerig in op de andere spotopmerking van De Heraut: Remonstrantsche kerken moesten dan Remonstrantsche kerkeraden afzetten! roept hij uit. Maar hij weet, dat na de Dordtsche synode geen Remonstrantsche gemeenten officieel meer bestonden. De afgedwaalden werden geacht weer Gereformeerd geworden te zijn en tot het verband der Geref. kerken teruggekeerd te zijn. Deze dus weer Geref. beschouwde gemeenten deden het. Het „mits desen" in dat formulier is dan ook meer dan „kanselarijstijl" (Heraut 8 Mei) van een vonnis. Het hangt er maar van af hoe ge het opvat. Als een hierarchisch vonnis (half politiek-half kerkelijk), of als een formulier om in de kerken gebruikt te worden. Het is immer weer dezelfde kwestie vanwaar ge uitgaat. Neemt ge aan dat een Geref. synode hierarchische vonnissen maakt — dan eenvoudig voorlezen aan de veroordeelden [13]). Maar acht ge het een kerkelijk formulier om in de kerken gebruikt te worden, en dat is het blijkbaar naar het opschrift, dan gebeurt de daad daar in de gemeente, evenals bij huwelijksbevestiging, doop, enz.

De hoofdvraag in het geding blijft immer: wie doet het eigenlijke? De *synode* òf de *gemeente?* Men zal zeggen: ze doen het samen. En daar heb ik ten deele geen bezwaar in.

---

[12]) De Heraut stelt het voor alsof ik aan de wereld meedeelde, dat Voetius de *auteur* van dit formulier was. (Heraut 8 Mei). En noemt dit dan een „pure gissing". Maar ik zeide, dat hij het *mede* opstelde, als *lid van de synode,* welke het opstelde.

[13]) Al zegt Voetius dan ook tegen den Goudschen magistraat, dat de Rem. kerkeraden bij vonnis der synode afgezet waren en dit vonnis „van den predikstoel zoude moeten afgelezen worden", gelijk De Heraut opmerkt (8 Mei), zoo ligt hier toch naar zijn eigen verklaring meer in dan een kennisgeving aan de gemeente; al komt de zaak zelf neer op een *aflezen,* en al kan hij uiteraard met den Goudschen magistraat geen kerkrechterlijk dispuut gaan houden en al gebruikt hij dus den gewonen dagelijkschen term van: aflezen. Hoe vaak heeft ons „af-

Een gemeente mag het niet willekeurig doen, zij heeft hier de oordeelende en regelende macht der synode noodig. *Maar de synode mag het ook niet alleen doen.* Zij heeft de gemeente noodig, en deze doet de eigenlijke formeele daad. *De gemeente allèèn* — zou Independentisch zijn ; *de synode allèèn* — zou hierarchisch zijn ; *saam is Gereformeerd.* Maar in dat *saam ieder naar eigen taak,* de synode leidend, oordeelend, bestierend, gelastend zoo noodig, maar de gemeente de daad doende. Zij heeft aangesteld, zij heeft recht die macht weer te ontnemen (onder oordeel, leiding enz.), maar bij haar berust de macht. EN NIET DAARBUITEN. EN DIT IS HET PUNT. *Hier is „des Messers Scheide".*

Ten vierde. Wanneer Voetius dat gaan-naar-of-in-de-gemeente bespreekt en dat afzetten van den kerkeraad door de gemeente (onder directie enz. van de synode) heeft hij steeds de overheidshulp op het oog. Hij riep ze zelf te Gouda in. Daardoor kon dat destijds geschieden. Die weg is voor ons toegesloten. Bij ons kan geen kerkelijke commissie meer met overheidshulp in een gemeente komen om met haar den kerkeraad aftezetten. Wij moeten uitsluiten om het ambt der geloovigen zijn werking te laten doen. En eindelijk : Door dat leunen op de overheid en dat zien naar de overheidshulp beziet Voetius de zaak *niet geheel zuiver kerkelijk.* En dat komt ook wel uit in zijn spreken over deze „vonnissen". Dr. De Visser zegt van hem dan ook in zijn bekend werk : „Hier ligt het zwakke punt van Voetius' betoog...... Ten

---

lezen" wel degelijk de bedoeling om de stilzwijgende toestemming en medewerking der gemeente te verkrijgen. Voorts waren deze afzettingsvonnissen der Remonstrantsche kerkeraden en predikanten half-kerkelijk en half politiek. En zie over Voetius standpunt daarom hier verder op. En eindelijk verontschuldigt Voetius zelf het feit dat niet altijd alles met toestemming van het volk (de gemeente) geordend kan worden. Dat waren dus naar zijn eigen gevoelen uitzonderingsgevallen. Waarvan hij zelf erkent dat het eigenlijk anders moest. Ten slotte moet men niet vergeten dat de Rem. kerken niet zelden *scheur*kerken waren, die zich van de wettige kerk hadden afgescheiden. Zij behoefden dus niet als kerken erkend te worden.

gevolge hiervan voldeed het stelsel van Voetius noch aan de voorstanders der volstrekte zelfstandigheid der kerk tegenover de overheid noch aan hen die aan de christelijke overheid eene roeping tegenover de kerk wilden toegekend zien." [14]) Voetius' stelsel, zoo laat de Visser ons zien, is van dwang in de kerk niet geheel vrij te pleiten.

En toch trots dit alles hoe zeer neemt hij het voor de *gemeenten* en *haar rechten* op!

Laat ons Voetius eeren *door zijn zuiver kerkelijke lijn vast te houden*. Nu geen overheid meer die in de kerk kan komen en de gemeente helpen of dwingen om mee een kerkeraad aftezetten. Naar onze vaste overtuiging is zijn lijn die we nu kunnen toepassen: de *gemeente doe het* onder directie van het kerkverband. Pas na bestraffing de tucht op een gedeformeerde Kerk toe, d. i. sluit haar uit en laat het ambt der geloovigen zijn taak vervullen in die gemeente. *Zij heeft zichzelve te reformeeren*. Zij ontving daartoe van Christus de macht. Deze macht rust uit Christus *in de gemeente*. Dies geen bestuur of hierarchie over haar. Hoe goed bedoeld. Hoe effectief ook. Maar de macht der Geref. synoden is een andere. Haar macht is de saamgebrachte macht der kerken zelve, maar geen macht boven de kerken. Ook niet van alle boven één. Art. 84!

Geen macht tusschen Christus en zijn ambtsdragers.

Dan neemt ge de eer en de verantwoordelijkheid der kerkeraden weg.

Dan komt ge Christus' koningschap te na.

Dan tast ge de openbaring van het lichaam van Christus aan.

En nu het Rutgers-argument.

Prof. Bouwman zegt, dat hij vroeger er ook zoo over gedacht heeft als ik, maar dat hij vooral door het lezen van Rutgers' „Kerkelijke Adviezen" tot andere gedachten geko-

---

[14]) Dr. J. Th. de Visser, Kerk en Staat II p. 402.

men is. Hij zou mij een genoegen doen die plaatsen uit de „Kerkelijke Adviezen" op te noemen die hem tot andere gedachten gebracht hebben. Want de plaats door De Heraut genoemd kan het moeilijk geweest zijn. Die gaat juist tegen die koersverandering in, al haalt De Heraut ze er ook voor aan. [15]) In De Heraut (9 Mei 1932) laat de schrijver Dr. Rutgers heel wat zeggen waar over tusschen ons, zoover ik weet, geen verschil bestaat. Ook daarover niet dat een kerk — als vroeger door mij gezegd is — het besluit der meerdere vergadering behoort op te volgen ook al zou de kerkeraad het er niet mee eens zijn. Natuurlijk altoos met de bekende clausule uit onze credentiebrieven „tenzij" enz. Dan komt de „zeer merkwaardige uitspraak". Een predikant had met een deel van den kerkeraad bezwaar gemaakt tegen de benoeming van 2 nieuw gekozen ouderlingen. De classis vond dit bezwaar ongegrond en oordeelde dat de beide gekozen ouderlingen bevestigd moesten worden. De predikant met de 2 andere ouderlingen (De Heraut zegt „dus de meerderheid van den kerkeraad") wilden zich niet aan die uitspraak onderwerpen, en appeleerde op de synode (prov.) Maar als de predikant met de 2 andere ouderlingen dan nog bleef weigeren, wat dan? Dan, zegt Rutgers, een buitengewone classicale vergadering die den predikant tijdelijk schorst wegens onwilligheid, en besluit de bevestiging van de 2 gekozen ouderlingen op den volgenden Zondag te doen plaats hebben door den Dienaar des Woords die de classis daarvoor aanwijst. Daarna behoeft de schorsing van den predikant niet voort te duren, tenzij de predikant weigeren zou de beide bevestigden in hun dienst te erkennen. Tot zoover de aanhaling van De Heraut. Maar let er nu eens op, het *alles waar het in deze zaak op aankomt*, dat Rutgers *niet zegt :* ook de 2 ouderlingen moeten door de classis geschorst.

15) *Waarschuwingen* tegen Independentisme en hierarchisme vindt men bij Rutgers overal gelijkelijk. Op de synode te Zwolle in 1911 waarschuwde hij nog zeer tegen alle *hierarchische* inkruipsels. De ouderen weten dat nog wel.

Die worden als *kerkeraad erkend*. Hoewel ze toch met den predikant evengelijke recalcitrante positie innamen. Daar zou men toch bij Rutgers hier een vingerwijzing voor verwacht hebben, als ook zij eens weigerden, als de predikant, wat dan? DAN KWAM EERST DE KWESTIE WAAR HET HIER OM GAAT TER SPRAKE. Ook dit citaat raakt heel de zaak niet. Prof. Rutgers gaat in dit advies uit van de gedachte dat de kerkeraad (de 2 ouderlingen) zich bij het besluit der classis neer zouden leggen en het mee zou helpen uitvoeren. En dit citaat, *dat heel de kwestie niet raakt*, wordt als „het sterkst sprekende antwoord" op de vraag: hoe als de kerkeraad weigert aan het besluit der classis te voldoen, betiteld! Dit moet dan HET bewijs van Rutgers zijn! Juist in dat advies van niet afzetten van den kerkeraad *ligt meer voor mij dan voor mijn tegenstanders*. Had Rutgers zoo iets in zijn gedachten gehad: hier was de gelegenheid op een pertinente vraag hem gedaan om het te zeggen. En hij laat zich er niet over uit. Men zou het hier verwacht hebben. — Hier is al een *inleggen*, om het dan als *bewijs* te willen uitleggen.

Evenmin ligt bewijs in de door De Bazuin vroeger aangehaalde uitspraak van Rutgers uit zijn bekende brochure (De Rechtsbevoegdheid blz. 179)[16]. „Wel mag de classis of synode kerkeraadsleden ontzetten van hun ambt zoolang de kerk in verband staat, maar als de kerk dat vonnis niet erkent, verblijft aan de gezamenlijke kerken geen ander verweermiddel dan om deze kerk van het verband af te snijden". Ik heb er reeds vroeger op gewezen dat deze plaats uit de Resumptie is en er bovendien een noot (een noot waar zij maar niet aan willen) bij staat, die terugwijst waar dit deel der resumptie op slaat. En ik meen evenzeer het recht te hebben om als De Heraut zegt: „Wanneer dit (de afzetting door de gemeente waarheen de noot verwijst v. L.) werkelijk de mee-

[16]) Een strijdschrift zeggen Heraut en Bazuin; maar ook daarin mogen geen onware dingen gezegd worden.

ning van Prof. Rutgers was dan zou het toch al te zonderling wezen, dat hij dan in een resumptie aan het slot desniettegenstaande verklaren kwam, dat de classis of synode wel de kerkeraadsleden (N.B. het woordje *„de"* dat hier groot verschil maakt staat er bij Rutgers *niet bij,* maar wordt door De Heraut eigenmachtig *ingevoegd!* v. L.) mag ontzetten van hun ambt zoolang de kerk in het verband staat" — ik zeg, ik heb *evenveel recht* om daar tegenover te stellen: Wanneer dit (afzetten van een kerkeraad) werkelijk de meening van Prof. Rutgers ware, dan zou het toch al te zonderling zijn dat in een duister zinnetje in een resumptie, nog wel met een noot die heel niet naar zoo iets heen wijst, dit neer te schrijven *zonder eerst in het voorafgaande de zaak zelf besproken te hebben.* Neen, ik kan deze uitspraak van Prof. Rutgers zeer wel verklaren evenals die van Mastricht, n.l. dat bij *appèl van een besluit* der vergadering van een kerkeraad met een genabuurden kerkeraad, waardoor een classis een ouderling — aangenomen dat Rutgers spreekt van ouderlingen en niet van predikanten — kan afzetten. De kerkeraad doet daar zelf aan mee! Maar wil de kerk, d. i. de gemeente die afzetting niet erkennen, kiest zij dus partij tegen den kerkeraad, dan blijft er niets anders over dan deze opstandige gemeente van het kerkverband aftesnijden. Zoo kan het gebeuren. Voetius verwijst naar de Remonstrantsche kerken. Denk ook aan de dagen der Doleantie! En zoo krijgt ook de bijgevoegde noot in Rutgers uitspraak zin. Want dan wil die noot en hetgeen waarheen die noot wijst zeggen, de „opstandige" gemeente (die zich, terecht of te onrecht, tegen kerkeraad en kerkverband keert) verloochent dien kerkeraad, zet dien kerkeraad af. Anders blijft mij die noot een raadsel. Doch zóó niet. Zóó loopt heel de plaats, en heel het verband, en heel de noot en heel het boek goed. — Zóó is het één lijn. *Anders niet! Maar zóó prachtig!*

Nu nog iets over die zoo herhaaldelijk voorgebrachte redeneering: afzetten van een kerkeraad mag niet tenzij deze zich in het kerkverband wil handhaven. Dàn mag het wel,

zegt men. Wat logische redeneering is deze ? Iemand dringt mijn huis in, als hij er uitgaat mag ik hem niet doodslaan, als hij zich in mijn huis wil handhaven *dàn* wel ! De logische redeneering is : dan laat ik hem er uitzetten. Hier : uitzetten uit het verband. Men *kan* ze er toch uitzetten. De redeneering der broeders is een *metabasis eis allo genos !*

En hoe weinig reëel is ze ! Welke kerkeraad zal zich wetende, dat hem dat te wachten staat in het kerkverband willen handhaven ! En indien de kerkeraad dat van te voren niet weet, *dan dient hem dat toch eerst bij wijze van waarschuwing gezegd te worden.* Hij mag toch niet overrompeld worden.

Dan de uitspraak uit het dictaat van prof. Rutgers. Zij kan op het eerste gezicht inderdaad doen meenen dat prof. Rutgers zoo iets als mijn tegenstanders zeggen, leerde. Maar het zou dan heel vreemd zijn, dat prof. Rutgers er alleen in zulk een zinnetje, en eigenlijk nog maar in het voorbijgaan, van gesproken had. En nooit, indien zoo iets volgens hem bestond, daar waar het aan de orde was, er over gesproken had. Maar zie die laatste woorden nu eens nuchter onder de oogen. „Dan (als de kerkeraad niet toegaf) zou hijzelf in behandeling komen. En dit niet toegeven zou leiden „tot conflict, ja, tot zijn afzetting en tot aanstelling van een nieuwen kerkeraad." Staat hier nu met zoovele woorden dat *het kerkverband* dat moet doen ? Stelt het kerkverband een nieuwen kerkeraad aan ? Neen, de *gemeente* onder leiding van het kerkverband. *Zóó de afzetting.* Staat er dat de *classis* dit moet doen ? Neen, de gemeente onder leiding van de classis. Zóó kan ik het zeer wel verstaan. Niemand ontkent dat een kerkeraad afgezet kan worden. Maar de vraag is *hoe ?* En daar *vind ik hier geen uitsluitsel over.* Rutgers laat zich daar niet over uit.

Hiermede heb ik de argumenten voor het verweer en den tegenaanval saamgebracht besproken. Met ziet wat er van overblijft. Kan men het mij kwalijk nemen dat ik volhoud :

Zulk een afzetting kan alleen plaats hebben in en met de gemeente ?

En zij doet dan, onder leiding van deputaten, de formeele daad van afzetting. En hier is waar we mogelijk elkander vinden kunnen in deze kwestie. *In en met de gemeente!* Of haar trouw gebleven gedeelte. En niet op ruim 100 Kilometer afstand daarvan. Had men — om in Voetius termen te spreken — in Assen alleen het directieve en formatieve van het vonnis gemaakt en dan in de gemeente welke het gold, of in het midden van haar trouw gebleven deel, *in de vergadering* de afzetting doen plaats hebben, de formeele daad — ik zou geen bezwaar gemaakt hebben. Maar om zoo iets te kunnen doen dient m. i. een vonnis van uitsluiting of uitzetting, of in Hoornbeek en Voetius's term van excommunicatie, der kerk vooraf te gaan. Als boven gezegd.[17])

Mijn hoofdstelling werd niet aangetast. Ik zeide immers : Hier (bij K. O., Belijdenis, aard van ons kerkverband en H. S.) kies ik mijn hoofdstelling, de rest gaat mij minder aan.

We kunnen elkander trachten dood te slaan met Voetius en Rutgers — de hoofdstrijd moet toch elders gestreden.

Om de hoofdvesting. Om de K. O. met het bekende art. 84 daarin. Om de Belijdenis (art. 28). Om den aard van het Kerkverband. Om wat de Schrift hierover leert. Zeker, ik stem toe dat niet alles in de K. O. kan of behoeft vermeld te worden. Daar zijn ook tal van zaken die rechtstreeks uit den aard van het kerkverband vloeien. En ik stem ook toe, dat niet altijd elke letter van de K. O. even strikt kan toegepast worden. Er kunnen metterdaad gevallen zijn dat men moet zeggen : hier zou een letterlijke en strikte toepassing

[17]) Tegen een besluit der synode zou ik geen bezwaar hebben als het ongeveer aldus was : De synode verklaart de kerk te X. schismatiek, sluit haar uit het verband der Geref. kerken in Nederland uit, en draagt de classis Y. op door haar deputaten het getrouwe deel in genoemde kerk te helpen in de verkiezing van nieuwe ambtsdragers. M. i. is zoo het beginsel bewaard.

der K. O. schade werken. Maar ik bestrijd met alle macht het streven om de K. O. op zijde te zetten onder de leuze van „het heil der kerk" of „de Geref. beginselen". En om in te voeren beginselen die niet in de K. O. of in den aard van ons kerkverband of in onze Belijdenis liggen, ja, daar lijnrecht tegen ingaan. Ik heb inderdaad onder die leuze „het heil der kerk" of „het belang der kerk eischt het" ongerechtige dingen zien gebeuren. En *wie* maakt uit wat dat heil der kerk is? Nog eens, het heil der kerk is, dat men leert zich aan gemaakte bepalingen te houden. En als we de K. O. onder de leuze der „Geref. beginselen" gaan ter zijde stellen dan zijn we ook op het pad van willekeur. Want wie maakt dan uit als we de vastigheden hebben verlaten welke de Geref. beginselen in zeker geval zijn? De Hongaarsche bisschoppelijke kunt ge aanhalen, de Presbyteriaansche of de Nederlandsche Geref.? Dan zijt ge uw norm kwijt en ontvangt ge als norm wat iemand voor Gereformeerd op een synode weet te doen doorgaan.

En nog eens, we mogen wel gaan tot wat duidelijk in en achter K. O. en Belijdenis in den aard van ons kerkverband ligt, maar niet tot wat daar niet in ligt, ja rechtstreeks daartegen in gaat. En dat wij hier in ons Geref. kerkrecht een eigen lijn hebben, de meest zuivere lijn der Reformatie, die immers terug wilde naar de oorspronkelijke kerkformatie, gelijk in de Schrift geteekend, en haar zuivere ontwikkeling, blijkt steeds meer en meer. [18])

---

[18]) Wat de eerste Christenkerken betreft blijft het boek van Dr. Jacobs van belang. Of hij Independent is of vereerder van de Haagsche synode — doet er geen zier toe. Ik zeide immers, dat ik het niet met al zijn conclusies eens ben, met name niet met die over het Jeruzalemsche Convent (hetwelk alles door De Heraut verzwegen wordt), maar dit vermindert niet de waarde van het rijke materiaal dat hij voor ons uitstalt. En daar kan iemand ook De Heraut niet de oogen voor sluiten, tenminste zoo wij wetenschappelijk willen onderzoeken welke de verhouding was tusschen de plaatselijke kerk en de algemeene kerk gedurende de eerste eeuwen.

Nergens waren in de dagen der Reformatie de burgerlijke vrijheden zoo groot als hier. In geen der kerken kwam het ambt aller geloovigen tot zulk een ontwikkeling als hier. In geen land leidden aanvankelijk de omstandigheden tot die ontwikkeling meer dan hier. Een Reformatie van het volk *door het volk*. Niet de invloed van een monarchale volksgeest, maar van een republikeinsche, tuk op haar rechten en vrijheden. Hier werden dan ook de ambtsdragers naar de eerste kerkenordeningen bij den voortduur *door het volk* gekozen, onder leiding van den kerkeraad. Wat nergens elders geschiedde. En hier kwamen de kerken vrijwillig saam in een foederatie welke de naam droeg van de Gereformeerde kerken. Zonder aanhalingsteekens!

Wat De Heraut van het Presbyteriaansche kerkrecht meedeelt was mij geen nieuws. Men kan dat alles vinden in het werk door mij aangehaald, aan De Heraut blijkbaar onbekend. Daar in dat Schotsche en vooral in het Engelsche kerkrecht loopt een draad van kwalijk te loochenen hierarchische overblijfsels. Ik wees er op, maar ging er niet nader op in, omdat men zich daar niet op beriep in dit geding en dit kerkrecht veel verder van ons afstaat dan dat van de Fransche Geref. kerken.

Wat het Schotsche kerkrecht betreft zoo deelt De Heraut mede dat het „een eigenaardigheid van dit kerkrecht is, dat hier aan de presbyteries het volle recht wordt toegekend om zelf kerkelijke ambtsdragers te kiezen en wanneer deze ambtsdragers zich misgaan, hen zelf aftezetten. Van een approbatie der beroeping door de classes of een afzetting van predikanten door de classis is hier geen sprake". (Heraut 10 Juli). Mag ik den redacteur van De Heraut meedeelen — want hij is daar blijkbaar onkundig van — dat de Presbyterianen geen *classes hebben*. Of liever, hun presbyteries zijn classes, de kerkeraden daaraan onderworpen hebben den naam van „sessions". Dat zijn vergaderingen van de predi-

kanten met de ouderlingen [19]). Van een approbatie door de classes van wat de presbyteries (of classes) doen is dus geen sprake. Mag ik hierbij het advies van Groen aan Bronsveld dat de Heraut zoo vriendelijk is mij aan te bieden (Heraut 10 Juli) retourneeren voor wat De Heraut en zijn kennis van het Presbyteriaansch kerkrecht blijkens dezen lapsus betreft. Tevens zal de Heraut verstaan als hij kennis van het Presbyteriaansch kerkrecht krijgt, wat ik bedoelde toen ik zeide, dat ons Geref. kerkrecht tusschen dat van de Presbyteriaansche en Independentistische kerken inlag. Gelijk ook blijkt uit de tuchtmacht welke die kerken zich over de mindere vergaderingen toeëigenden.

Nu nog iets over het kerkrecht der Fransche kerken, al moet ik wegens de ruimte beperkt zijn. Maar ook hier valt eerst nog al wat recht te zetten. De Heraut maakt er aanmerking op, dat ik de Engelsche uitgave van Quick gebruikt heb, hoewel ik daar de redenen voor opgegeven heb. Deze uitgave schijnt tot mijn verwondering den redacteur van De Heraut onbekend te zijn. Want hij kan de plaatsen niet controleeren zegt hij. En verder heet het : „Indien Dr. v. L. de acta dezer synodes gekend had en niet was afgegaan op Rev. Quick zou hij voor zulk een onjuiste en dwaze voorstelling bewaard zijn gebleven" (Heraut 3 Juli). Ja, Quick of schrijver dezes zouden zoo maar een heel besluit „gefantaseerd" hebben (Heraut 10 Juli noot). „Hoeverre deze uitgave (van Quick) betrouwbaar is weet ik niet" (Heraut 19 Juni), want „Dr. v. L. haalt besluiten uit deze uitgave aan „die in de officieele acte dezer synoden niet te vinden zijn". En zoo meer. Maar nu wil het geval, dat Aymon in zijn voorrede voor de Fransche uitgave *verwijst naar Quick* en juist van hem zegt dat deze toegang had tot de *origineele officieele Acta* en deze verdienstelijk vertaald heeft. En

[19]) De redacteur van De Heraut kan het in elk werk over Presbyteriaansch kerkrecht vinden. Ook in Schaff-Herzog Enc. onder „Presbyterians".

meer dan dat. „De authentieke Acta der synoden geteekend door de praeses, assessors en scribae der synoden — zoo deelt Aymon mede — zijn geborgen in de bibliotheek van den hertog van Bedford in Engeland. Mr. Quick, predikant te Londen, heeft daar een Engelsche vertaling van gemaakt, welke kan dienen om den waren zin van al de verjaarde en twijfelachtige uitdrukkingen van deze oude copieën te kennen ![20]) Quick gaf dus een vertaling van de officieele authentieke Acta, bewaard in Bedford. En het is als ik vroeger zeide, door zijn omgang met de vele naar Londen gevluchte Fransche predikanten, dat hij den zin der besluiten uitnemend kon overzetten. Had ik ongelijk, als ik zien wilde wat deze synodes besloten en naar de meening van onzen tijd bedoelden te besluiten over de tucht hunner meerdere vergaderingen over de mindere, deze uitgave te volgen? Die van de authentieke Acta! Indien de redacteur van De Heraut Aymon's werk — dat hij bezit — bestudeerd had was hij voor bovengenoemde blunders bewaard gebleven.

Een andere blunder maakt De Heraut omtrent wat ik in dit verband schreef over de Fransche kerken. Al heeft hij in een volgend artikel deze eenigszins, en zij het op weinig ridderlijke wijze, zoeken te herstellen. Had hij ze geheel hersteld, ik had er vanzelf niet op terug gekomen. Als een punt van verschil tusschen onze kerken en de Fransche noemde ik dat de laatste in elke synode een revisie hadden ook van de Belijdenis. Ik zeide niet dat als resultaat van deze revisie er gedurig veranderingen in de Belijdenis aangebracht waren. Dat kon ik zien, dat dit niet het geval was. Maar wel stond als een der eerste punten op het agenda van elke synode een bespreking en zoo noodig verandering van de Belijdenis. In een uitvoerig schrijven bestraften Calvijn en Beza de Fransche kerken over die methode. Nu, eerst heet het dan in De Heraut dat zulk een revisie door de Fransche kerken niet geschiedde. Alleen betuiging van instemming! (Heraut 3 Juli 1932). In een volgend artikel wordt dan gezegd, dat

20) Aymon, Tous les Synodes Nationaux p. 2.

ik gelijk had, maar zooals ik het schreef maakte „het toch den indruk dat op elke synode de Belijdenis gewijzigd of verbeterd was. En tegen die voorstelling kwamen we op, omdat ze onjuist en met de feiten in strijd is". In plaats van ridderlijk te zeggen : we hebben verkeerd gelezen, want er staat niet dat ze veranderd werden ; of ook : we hebben nu de Fransche Acta beter gelezen en gezien, dat hij gelijk had, dat elke synode de Belijdenis herzag en besprak of er mogelijk veranderingen in aangebracht moesten worden en niet maar alleen instemming vroeg — wil De Heraut per sé gelijk hebben. Wat de eigenlijke tuchtgevallen der meerdere vergaderingen over de mindere aangaat laat De Heraut die liggen. Hij laat alleen zien, waarom dit in een geval zoo geschiedde. Best, maar het geschiedde. Ik kom er dus ook niet op terug. Nog eens ik heb grooten lof voor de Fransche kerken, maar haar volksaard was anders, haar omgeving was anders [21]), haar strijd was anders, de verkiezing van den kerkeraad was anders. En zelfs daar werden de Geref. kerken eerst langzamerhand door de vijanden van buiten tot sterker handhaven der eenheid gedrongen. Uitzetten uit het kerkverband was daar een onmogelijkheid. Men kon en mocht de unie niet meer verlaten. Tot veel krasser maatregelen in de unie werden zij daarom gedrongen. En toch ook zij begonnen als wij (met art. 84) en het duurt dan ook ruim 50 jaren na de eerste synode dat de zaak van de „submissie" aan de synode met kracht ter synode behandeld wordt.

Wij zijn gelukkig in andere omstandigheden. Wij zullen daarom ook in die oorspronkelijke lijn welke ook de Fransche kerken, trots het verschil met de onze, bedoelden, en die door ons overgenomen en nader uitgestippeld werden op het convent te Wezel en de synode te Embden voortgaan. In Dordrecht, waar de overheid mee vooraanzat op de synode,

---

[21]) Ik zeide niet, dat de *kerken* van een monarchalen geest doordrongen waren (Heraut 26 Juni 1932), maar dat de monarchale nationale regeering invloed op den geest der kerkregeering uitoefende. Ik toonde den *invloed* van de nationale regeeringsvorm op de kerk in onderscheiden landen aan, gelijk trouwens voor de hand ligt.

kwam dat fundamenteele artikel uit de Belijdenis dat aan het hoofd der K. O. stond reeds *achteraan* te staan (werd het art. 84). Dat kon kwalijk anders. De overheid voor wie de Geref. kerk een instrumentum regni was zag een foederaal kerkverband, waarin alle kerken gelijk naast elkaar stonden met leede oogen aan. Ze zocht eenheid. Dit foederaal verbond verhinderde haar invloed. En deed de tucht der foederatie daarvoor gevaarlijk zijn. Want afsnijden van het verband werd door haar niet geduld. Zie wat ik hieromtrent vroeger uit Dr. De Visser's werk meedeelde.

Ook de vaderen waren kinderen huns tijds. En zoo goed als zij in art. 36 der Geloofsbel. zaken neerschreven welke wij thans niet meer belijden, evenzeer was hun praktijk inzake de regeering der kerk niet vrij van overheidsdwang en overheidsmethoden.

Zij waren zelve niet vrij.

Noch de praktijk der overheid, noch de beginselen van art. 36 der Geloofsbelijdenis gaven hun de vrijheid welke wij thans hebben. Laat ons deze gebruiken tot ontwikkeling van het Geref. kerkrecht in zuivere kerkelijke lijnen.

Calvijn legde zeer den nadruk op de ontwikkeling van het kerkelijk instituut uit de synagoge [22]). Zooals deze lagen om den tempel, en geregeerd werden van uit den tempel zoo liggen onze kerken ieder onder het eenige door Christus ingestelde bestuur (kerkeraden) op aarde gekeerd naar het heiligdom in den hemel. Daar is haar offer, maar ook daar is haar Koning. De Heere onze Wetgever, onze Koning. Niets tusschen haar en dien Koning. Geen *hoogere* vergaderingen.

---

[22]) Zie P. A. E. Sillevis Smit, De organisatie van de Chr. Kerk in den apostolischen tijd, Rotterdam 1910, p. 70, 72 (aangehaald E. E. F. p. 9). Een dissertatie aan de V. U. waarin ook herhaaldelijk het woord „autonomie" voorkomt. En waarin van de autonomie der eerste Christenkerken gesproken wordt, zie E. E. F. p. 8—11. Een dissertatie waarbij Rutgers zijn raadsman was en prof. H. H. Kuyper zijn promotor (zie inleiding). En nu wordt er bezwaar tegen dat woord gemaakt! En dat ik het woord „autonomie" niet in absoluten zin los van Christus en Zijn Woord opvatte zeide ik immers (E. E. F. p. 10). Dit bezwaar tegen het woord toont aan uit welken hoek de wind waait.

Het is de zonde van het pausdom, hoe decimaal in verdunning. Maar alleen *meerdere* vergaderingen, vergaderingen waarin de autonome *kerken* saamkomen en besluiten, elkander iets gelasten, opdragen, voorschrijven zoo noodig weerspannigen excommuniceeren en gehouden zijn die besluiten met elkander gemaakt na te komen, al zouden ze het niet in alles er mee eens zijn, „tenzij" enz. Dan hebben ze van den Koning zelf verlof er zich niet aan te houden. Anders is het revolutie. Een bij volharding weigerende kerkeraad (deze vertegenwoordigt naar onzen catechismus (vr. 85) de gemeente) breekt defacto den band, en dan blijft er voor de kerken niets anders over dan haar na vermaan en bestraffing ook formeel uit te sluiten, te excommuniceeren, totdat het ambt der geloovigen in zulk een kerk zijn plicht gedaan heeft en de kerk gezuiverd heeft. Zij het met directieve en formatieve hulp van de zusterkerken maar *zij* zegt wie haar vertegenwoordiging zijn zal. Dan wordt die gezuiverde kerk weer opgenomen, zoo ze gewillig is zich aan de saam gemaakte besluiten te houden. En dat kan zonder lang tijdsverloop, zelfs in dezelfde classicale vergadering, geschieden. En voorkomt ook heel wat inquisitoriale wegen. De ecclesia universalis gaat wel vooraf aan de ecclesia particularis, maar nooit mag zij de rechten welke de Koning der Kerk aan de ecclesia particularis schonk, schenden.

En de kerken hebben *vrijwillig* de foederatie aangegaan en blijven daarin *vrijwillig*. Deze hoofdbeginsels houde men in het oog.

Ziedaar, wat ik meen als ons zuiver Geref. kerkrecht te moeten verdedigen.

En „opgeworpen" of niet „opgeworpen" (van wie moet ik verlof hebben? misschien van De Heraut?), verdediger, ik meen dat we in die eigen rechte lijn moeten voortgaan nu we een kans hebben zóó als de Geref. kerken nimmer en nergens hadden, en moeten uitbouwen en *niet weer tot dwaasheid keeren*.

Daartegen gaat mijn waarschuwing.

Zij ze in tijds!

KRONIEK.

Predikantstractementen. — Misbruik van een naam. — Nog eens de Candidatennood.

Dat dominees in een glazen huis wonen, weten we niet van vandaag of gisteren. Het behoeft dus geen verwondering te wekken, wanneer hun tractement in deze dagen het onderwerp van vele gesprekken vormt.

Precies kiesch kan men ze niet alle noemen.

Over de grenzen, die er tenslotte ook ten opzichte van dominees in acht dienen genomen te worden kan men verschillen...... maar ze zijn er!

Daar is in predikantenkringen ergernis geweest, toen in de Heraut het geval van een collega bekend werd, die de heele kwestie van tractementsvermindering eenvoudig als praeses niet aan de orde wilde stellen!

Er wordt ook in ongunstigen zin gesproken over collega's, die ondanks den nood der gemeente er niet aan denken eigener beweging over de brug te komen.

Maar minstens even groote ergernis wekt het wanneer in een verslag van een kerkeraadsvergadering in extenso de discussie wordt medegedeeld die aan een wijziging van salarisregeling vooraf ging.

Dat behoeft zelfs in de plaatselijke Kerkbode niet meegedeeld te worden, laat staan, dat het al den volke wordt kond gedaan. Op dergelijke intieme aangelegenheden mogen onze kerkeraden toch de oude wijsheid van toepassing achten:

„Al wat in 't bedde wordt gesproken,
Dient met de lakens toegeloken!"

Want men doet groot onrecht aan die *zeer vele* kerkeraden-met-predikanten, die als sedert maanden een vrien-

delijk accoord in deze kiesche materie hebben getroffen. In de vacantie verneemt men daar nog wel eens wat van.

Een verstandig woord heeft daarover de Friesche synode gesproken, en zeer wijs was het, dat men de adviescommissie uitsluitend uit ouderlingen deed bestaan.

De waarheid hunner opmerking, dat de salarissen der predikanten in den regel niet de hoog-conjunctuur in die mate hebben meegemaakt dat vermindering thans reeds urgent kan zijn, wordt in vele kerkeraden hartelijk erkend, zoo dat zelfs het aanbod van dominee, — geleerd in „de nutte konst zich licht te kunnen voegen", — afgewezen wordt met de woorden : „Daar zijn we nog niet aan toe, dominee !"

Een algemeene vermindering van vijf en twintig procent is door een bescheiden briefschrijver in *'t Noord-Hollandsch Kerkblad* voorgesteld !

Waarom ook niet ? Waarom zou de leus van den dag „je moet halen waar 't zit !" ook niet in dezen of genen der broederen leven, die zich verbeeldt, dat in het fraaie pastorale huis — een van de mooiste in 't dorp — dominee met zijn gezin, zijn dienstbode, zijn boekhandelaar en zijn belastingambtenaar al die vijftig gulden in de week niet op kan !

Vijf en twintig procent korting ! We zouden spoedig uit den candidatennood zijn :

„Wie de keers te diepe snuyt,
Blust wel licht haer luyster uit."

Maar laten we gerust zijn, en ons niet ergeren. Gelukkig bestaat er in zeker negen van de tien gemeenten een zoo goede verstandhouding tusschen herder en schapen, en zijn over 't algemeen de dominees nog wel van zoo voldoende christelijke levensovertuiging en godzaligen wandel, dat zij in onderling overleg handelen in den geest van de Friesche synode. Maar hoe 't ook zij, als ik één verzoek mag doen : Broeders, schrijft uw salarisdiscussie niet met Persil-letters aan den Nederlandschen kerkelijken hemel. We kunnen alles

beter verliezen dan onze „ambtseer". En ik vrees, dat onze waardigheid er door dit alles niet op vooruitgaat!

Dr. E. D. Kraan heeft een zeer goed werk verricht, met zijn protest te laten hooren tegen het betrekken van *Bavincks* particuliere uitlatingen in onze argumenten pro- of contra-Assen. Zijns inziens strijdt dit tegen de goede zede, om bij theologische kwesties iemands particuliere leven er buiten te laten en ons alleen te beroepen op zijn officieële uitingen. „*Bavinck* heeft er recht op, dat hij onder ons voortleeft als een der edelste sieraden, die God in de vorige eeuw aan Zijn kerk gegeven heeft".

Zoo is het! Iedereen weet, dat Bavincks geleerdheid en zijn bescheidenheid samen hem verhinderden in zijn conclusiën een toon aan te slaan van „causa finïta", de zaak is afgedaan. Zoo ver het maar even kon waardeerde zijn edel karakter ook in afwezigheid van zijn tegenstander diens afwijkend standpunt, en noemde er de kwaliteiten van.

Maar nu moet men deze begrijpende tegemoetkoming na zijn dood niet gaan uitbuiten en menschen die hem niet persoonlijk gekend hebben een voorstelling van hem bijbrengen, die Bavinck onwaardig is.

Hijzelf heeft eenmaal mannen van karakter geteekend met de woorden: „Zij wisten wat zij wilden, en deden wat zij wisten." Hem door zijn particuliere uitlatingen, die noch wat milieu noch wat den toon, noch wat de letterlijke bewoordingen aangaat te controleeren zijn, zichzelf te laten tegenspreken zoals wij hem kennen als schrijver, is niet anders dan een aanslag doen op zijn karakter, zijn beginselvastheid, zijn weten-wat-hij-wou.

Als *Dr. Kuyper* nooit voor *authentiek* heeft willen erkennen de Loci zijner Dogmatiek, hoewel deze door studenten, die hij er zelf voor aanwees, zóó uit zijn mond werden neergeschreven, zal het de vraag zijn welke authenticiteit toe te kennen is aan uitspraken die uit allerlei privatissima van Bavinck worden samengeregen, zoodra tegen Assen wordt geargumenteerd.

Men moet zijn zucht naar *eenheid* onder alle Christenbelijders niet losmaken van zijn bede om *getrouwheid*, tot welke beide hij nog kort voor zijn dood het Gereformeerde volk van Nederland begeerde op te wekken.

Een sympathieke gedachte spreekt er in het voorstel, dat *Ds. Bruins* van Breukelen en *Ds. Prins* van Deventer hebben gedaan om in den nood van het steeds stijgend aantal candidaten in de Theologie in de Gereformeerde Kerken te voorzien.

Ik betwijfel of dit middel zal baten. Dat er in onze kerken nog werk genoeg is voor àl die jongere broeders uit Kampen of Amsterdam, daarover zijn we het allen eens. Maar het lijkt ons wat al te optimistisch wanneer zij oordeelen — wij citeeren uit de *Bazuin* — „met een weinig inspanning zijn meerdere kerken nog wel in staat een of meer predikanten te beroepen of hulppredikers aan te stellen".

Die inspanning is niet zoo weinig : „Een extra-collecte per jaar voor zwakke zusterkerken", maar de broeders weten toch hoeveel *extra*-collecten er voor hulpbehoevende Kerken binnen de classis, en binnen de provincie reeds gehouden worden, benevens b.v. in Noord-Holland een crisis-collecte voor kerken, die onder den druk der tijden het zwaarst moeten lijden.

Het is zoowel op dorpen als in steden een voortdurend probleem hoe alle extra collecten voor allerlei doeleinden — synodale, classicale, locale — over de twee en vijftig Zondagen zullen worden verdeeld.

Ik geloof niet onbescheiden te zijn jegens de kerk, die ik zelf de eer heb te dienen, wanneer ik meedeel, dat er in 1931 de Zending niet meegerekend niet minder dan 23 extra-collecten gehouden zijn, waaronder er 4 voor hulpbehoevende kerken en 10 voor Evangelisatie, Zondagsschool e.d. ; straatprediking, Zuiderzee-Comité, Evangelisatie in Noord-Holland, idem in België, idem in Brabant. En zoo zal het in de meeste plaatsen wel zijn, waarbij dan ook nog in sommige

— en hoevele zijn dat er niet! — extra collecten komen voor het tekort.

Voor vermeerdering van extra-collecten moeten we in onze Geref. kerken daarom uiterst beducht zijn, wijl verschillende Deputaten reeds met zorg de slinkende bijdragen gadeslaan voor belangen, die zoo goed als geen vermindering kunnen verdragen.

Zulke vermeerdering beteekent practisch niet anders dan een bezuiniging op andere; de kerken laten er een andere voor vallen òf ze combineeren er twee, wat voor de betrokken belangen een halveering beduidt.

De beide broeders stellen zich dan verder voor dat „daarnaast" alle predikanten finantieel medehelpen kunnen door, waar hun tractementen de laatste jaren op peil zijn gebracht, één procent van hun salaris te storten in een candidatenfonds.

Ook dit schijnt me weinig uitvoerbaar, en het lijkt met ook niet billijk dit te vragen.

Hebben de dominees tegenover candidaten in de Theologie ook maar één verplichting meer dan alle andere gemeenteleden?

Breng het op het terrein van de school over: Kan men met eenig argument aannemelijk maken, dat gevestigde onderwijzers één procent zouden storten in een fonds om pas geslaagden aan een betrekking te helpen?

Spreekt men over de liefde tot de uitbreiding van 's Heeren Koninkrijk: ik val de voorstellers gaarne bij; desnoods mogen in een extra-offer de dominees vooropgaan, maar te dien opzichte staan ze jegens den toevloed van afgestudeerden in een en dezelfde betrekking als een architect of een jurist of welke andere broeder ook wiens salaris nog op peil mag zijn.

Het is bovendien de vraag, of, liever gezegd, het is de vraag niet meer, dat er heel veel collega's zijn, die in den laatsten tijd reeds een niet ongevoelige vermindering van hun inkomsten hebben ondergaan; hetzij vrijwillig, hetzij door

een wij-kunnen-niet van hun Kerkeraad en het laat zich aanzien, dat bij voortduur van werkloosheid in de gemeente, het niveau voor vele dominees nog wel wat verder zakken zal. Vooral voor jonge dominees die pas in de pastorie zitten en in hun boeken moeten komen ; voor jonge gezinnen wier toeneming in „hun stand" niet onaanzienlijke offers vraagt ; ook voor oudere dominees, wier kinderen op studie zijn en die in collegegeld noch kostgeld van eenig goedkooper leven ook maar iets merken, is het niet billijk om na de aderlating, die ze reeds ondergingen, opnieuw voor een uitgave geplaatst te worden voor een zaak, die hun niet meer dan ieder ander gemeentelid aangaat. Ik vrees, dat er van dit mooie plan niet veel komen zal.

Wat dan ? Er moet toch iets gedaan worden ! Zeer zeker. Maar laat ons bij het klagen over een teveel aan candidaten geen luider klachten aanheffen dan men gedaan heeft een jaar of tien geleden, toen een candidaat soms *zestig* preekverzoeken in een maand ontving ; en er jongelui waren op wie soms dertien of vijftien beroepen werden uitgebracht. Een gouden tijd voor die candidaten, waarin de begeerte naar het *doctoraat* gevoed werd door de zekerheid dat men elke week uit preeken kon gaan en na een jaar of drie de mooiste plaatsen krijgen. Die tijd was ongemeen veel ernstiger voor de kerken dan deze twee jaren, waarin we meer menschen hebben dan vacatures !

Dat neemt niet weg, dat er raad geschaft moet worden. Het is volstrekt niet zoo erg, wanneer een candidaat een jaar moet wachten ; hij kan thuis zijn, een enkele maal eens optreden ook in de gemeente waar hij woonachtig is ; hij kan zich bij zijn eigen dominee aanmelden om wat practisch werk voor hem te doen; hij kan studeeren... een jaar is gauw om.

Erger wordt het wanneer het over 't jaar begint te duren ; dan zakt de moed ; kerkeraden beginnen te aarzelen of het wel iemand is : „hij heeft immers nog nooit op een tal gestaan".

Zou misschien een begin van oplossing gevonden kunnen

worden in deze richting, dat de vacante kerken of kerken die een hulpprediker noodig hebben, bij voorkeur een keuze doen uit de candidaten, die het langst reeds wachten?

Zijn de jongelui, die thans meer dan een jaar geleden candidaatsexamen gedaan hebben zoo veel minder dan die van voor twaalf jaar? En zijn er zooveel gemeenten miskocht met hun predikant die ze toen tijdens het gebrek hebben moeten nemen? — Maar is dit voor de toekomst een oplossing? Neen, doch daar kunnen degenen voor zorgen die over de toelating tot de Theol. School of de V. U. hebben te beslissen.

Dat baat echter pas over 5 jaar.

v. D.

RECENSIEN.

Tekst en Uitleg. De Kleine Profeten I. door *Prof. L. H. K. Bleeker.*
Wolters, Groningen, 1932.

Prof. Bleeker heeft ook thans zijn stof op degelijke wijze bewerkt, en biedt daardoor veel, waarvan ook een Gereformeerd theoloog met dankbaarheid gebruik zal maken.

Het standpunt is natuurlijk een ander dan het onze ; men kan het ruwweg kwalificeeren als „critisch in conservatieven zin". Soms nadert de auteur de evolutionistische voorstelling m. i. dichter dan hij op zijn standpunt zou behoeven en behooren te doen. Zoo wordt op blz. 192 het binnendringen van het Heidendom in Israel besproken op eene wijze, dat men meer den indruk ontvangt van een „vreeselijk misverstand" (blz. 20) dan van zonde ; terwijl Prof. Bleeker toch wel erkent, dat de profeten met hun veroordeeling van Israel gelijk hadden (blz. 27).

Eigenaardig is ook deze uitspraak op blz. 12 :

„De heele geschiedenis van Israels godsdienst, van zijn gedurigen terugval en uiteindelijke overwinning wordt onverstaanbaar, indien men tegen het klaar getuigenis der Schrift in het voorstelt, alsof aan Israel reeds aan het begin zijner historie een volkomen zuivere Godskennis was meegedeeld, een stel waarheden uitgereikt, waarin het monotheïsme uitdrukkelijk geleerd werd en zooveel meer, dat tot den inhoud der christelijke geloofsbelijdenis behoort. Israel zou dat aanvankelijk niet hebben verstaan. Het zou voor Israel geen doorleefde en dus geen werkelijke waarheid zijn geweest".

Als ik dit lees, rijzen bij mij allerlei vragen. Wat het laatste betreft : Is al hetgeen Jezus en de apostelen hebben geleerd, door de discipelen en de eerste Christelijke kerk aan-

stonds verstaan en doorleefd ? Blijft het, wat het doorleven betreft, niet altijd bij een „klein beginsel" ? En zou het Israel van Mozes' dagen, nl. de ware vromen onder hen, de leer, dat er een eenig God is, niet hebben kunnen verstaan en „doorleven" in beginsel, evenals wij de waarheid, die ons is bekend gemaakt ? Voorts, wat betreft die „volkomen zuivere Godskennis", wordt hier wel genoeg onderscheiden tusschen zuiverheid en ontwikkeling ? Dat de aan oud-Israel geschonken openbaring minder rijk ontwikkeld was dan de aan ons geschonkene, is duidelijk, maar dit behoeft aan haar volkomen zuiverheid geen afbreuk te doen. En tenslotte : heeft Prof. Bleeker wel het recht, zich te beroepen op „het klaar getuigenis der Schrift"? Leert dit klaar getuigenis *der Schrift* dan, dat aan het Israel van Mozes' tijd geen volkomen zuivere Godskennis was medegedeeld, en ook, dat aan dit Israel het monotheïsme niet uitdrukkelijk was bekendgemaakt ? Natuurlijk weet ik wel, dat de critische geleerden zich beroepen op sommige plaatsen uit het Oude Testament, waaruit naar hunne meening blijkt, dat in de dagen van Mozes, van Jefta (blz. 18), enz., het monotheïsme aan Israel nog niet bekend was. Ook kan ik, al ben ik het daar niet mee eens, hen in deze redeneering wel volgen ; zelfs verstaan, dat zij op hun standpunt tot deze opvatting komen. Maar ik kan niet verstaan, dat men zich dan op zulke plaatsen beroept als op „het klaar getuigenis der Schrift". De Schrift, ook het Oude Testament bevat toch vele andere uitspraken, die de waarheid van den éénen God als eene van ouds aan de menschheid en aan Israel geopenbaarde waarheid voorstellen, vgl. bv. Deut. 4 : 35, 39 ; 6 : 4. Op critisch standpunt neemt men dan aan, dat beide reeksen met elkander strijden. Maar dan kan men ook niet meer spreken van *„het* getuigenis *der* Schrift". Men heeft dan niet meer *de* Schrift, maar eene verzameling van uitspraken, die onderling strijden, en waaruit men door critische bezinning de waarheid moet zoeken te vinden. Men acht dan de eene uitspraak historisch-juist, de andere niet. Op critisch standpunt volkomen consequent ;

maar het is inconsequent, het aldus gevondene aan te dienen als berustend op *het* getuigenis van *de* Schrift. — Ook indien men zich zou willen rechtvaardigen door te zeggen, dat er in de Schrift toch wel eene voorstelling is, die *predomineert*, dan zou hiertegen aanstonds zijn in te brengen, dat deze predomineerende voorstelling dan toch zeker niet spreekt in den door Prof. Bleeker aangegeven geest. Zoodra men de Schrift, of ook alleen maar het O. T., eenigermate als eenheid neemt, moet men zeggen, dat heel de geschiedenis hier opzettelijk wordt gesteld in het licht van Gen. 1, dus in dit licht, dat de ééne God, die hemel en aarde heeft geschapen, Zich aan de vaderen en aan Israel van ouds af heeft bekendgemaakt.

Overigens valt ook aangaande de inleiding op te merken, dat zij zorgvuldig is bewerkt; de auteur weet in kort bestek veel belangrijks bijeen te brengen. Ik eindig met te herhalen, dat ook onze theologen dit geschrift (mits op critische wijze) met vrucht zullen kunnen gebruiken.

RIDDERBOS.

An die Korinther I. II. von *Hans Lietzmann*. Dritte Auflage.
Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen. 1932.

In het door hem onder medewerking van een aantal andere geleerden uitgegeven *Handbuch zum Neuen Testament*, heeft Prof. Dr. H. Lietzmann de derde uitgaaf van zijne bewerking van Paulus' beide brieven aan de Corinthiërs doen verschijnen. Overal geeft dit werk blijk van de breede en nauwkeurige belangstelling, waarmede de Schrijver kennis genomen heeft van hetgeen op deze brieven en hunne uitlegging betrekking heeft. Op de jongste literatuur is acht gegeven, S. 2, 5, 7, 13 e. a. In beknopt bestek wordt hier wederom veel leering geboden. Prof. Lietzmann handhaaft de eenheid van II Cor., S. 105, 139. Hij meent, dat I Cor.

7 : 38 γαμίειν=γαμεῖν, S. 35, en dat in I Cor. 7 : 36 vv. gezien wordt op „die Sitte des Syneisaktentums", S. 36. Maar zou het waarschijnlijk zijn, dat dergelijke manier van doen reeds zoo vroeg in de Kerk was opgekomen? Meermalen rijzen bij mij bezwaren tegen de uitlegging van Prof. H. Lietzmann. Zoo, wanneer hij zich, S. 15, aansluit bij het zeggen van R. Reitzenstein inzake I Cor. 3 : 4: „der πνευματικός ist überhaupt nicht mehr Mensch", en dan er blijkbaar niet mede rekent, dat „mensch" daar door het verband den zin heeft van: zondig, nog niet door Gods Geest vernieuwd en beheerscht, mensch. Of als hij, S. 23, betreffende I Cor. 5 : 5, schrijft, dat de daar genoemde zondaar „wird im Jenseits auf irgendeine uns unbekannte Weise sich der Vollkommenheit nähern können... so dass schliessliche Rettung im Gericht als möglich erscheint". Want dat de apostel zich de werking van den vloek daar denkt, zooals zij in Hand. 5 : 5 en 10 beschreven wordt, gelijk Prof. H. Lietzmann zegt, blijkt uit niets. Of, om nog een voorbeeld bij te brengen, wanneer hij, S. 122, met E. Teichmann oordeelt, dat ἀπωλεία bij Paulus „die gänzliche Auflösung, nicht etwa eine ewige Verdammnis" beteekent. Want ondergang, dood, verderf hebben ook bij den apostel Paulus voller, ontzettender zin dan dien van volkomene vernietiging; vgl. Rom. 9 : 22; Philip. 3 : 19; II Thess. 2 : 3; I Tim. 6 : 9; Gal. 3 : 13; Rom. 5 : 6 vv. Doch niettemin heeft de Auteur ons met deze uitlegging wederom een werk geschonken van dege studie en rijke leering, dat zijnen naam met eere handhaaft.

S. GREIJDANUS.

Κοινωνια **(Gemeenschap) bij Paulus.** Door *E. P. Groenewald.*
N.V. W. D. Meinema. Delft 1932.

Met dit proefschrift heeft de Schrijver op verdienstelijke wijze den Doctorstitel aan de Vrije Universiteit te Amster-

dam verworven. Na eene Inleiding, gaat hij eerst het gebruik en de beteekenis van, en de constructies bij, dit woord na buiten, en daarna in, het Nieuwe Testament, en wel bizonder bij den apostel Paulus, om in een derde hoofdstuk over dit woord „in die raam van Paulus se prediking" te spreken, d.w.z. over uitdrukkingen als : gemeenschap des Zoons, des Heiligen Geestes, des bloeds, des lichaams, des lijdens, e.a. Hij schrijft als zijne meening : „Na alle waarskynlikheid was Paulus die eerste om van 'n κοινωνία in Christelike zin te spreek. Hij ontleen die woord aan sy Hellenistiese omgeving, en bepaaldelik uit die taal van die volk waar dit voorkom in verband met sociale verhoudinge, populêre filosofie en paganistiese godsdienste", blz. 205. Bij de bespreking van de mogelijkheid van overneming van dit woord door Paulus uit zijn gebruik in de gemeente te Jeruzalem, blz. 69 v., heeft de Schrijver niet genoeg gerekend met de taalverhoudingen destijds bij deze gemeente. En zijne redeneering daar over Paulus' zelfstandigheid in dezen komt mij minder gelukkig of minder juist voor. Inzake Philem. 6 had hij ook met vs. 7 moeten rekenen, en dat moeten bespreken, blz. 149. Schrijft hij : „Daar verder die „Evangelie" nie die evangelisasiewerkzaamheid is nie, maar die Heilsboodskap, bestaan die mededeelgenootskap in die deelhê aan die gepredikte heil, saam met alle ander geloovies", blz. 95, dan zouden we achter het eerste lid van dezen zin, de ontkenning, een vraagteeken kunnen plaatsen ; vgl. ook blz. 134 v. Terecht schrijft de Auteur : „Die eenheid word gehandhaaf tussen die persoon van Jezus en die pneuma-Christus, en juis hierdie eenheid bewaar die apostel van te verval in mitologiese fantasieë soos in die heidenwêreld en in die Joodse apokaliptiek", blz. 161. En blz. 206 : „...Paulus dank sy godsdiens aan openbaring. Daarmee is aangedui dat die gemeenskap 'n geloofsverhouding, — 'n persoonlike toeëiening van die geopenbaarde heil — moet wees." Deze dissertatie getuigt van een breed en nauwkeurig onderzoek.

S. GREIJDANUS.